

ULUSLARARASI AMASYA SEMPOZYUMU
4-7 EKİM 2017 - AMASYA

ULUSLARARASI AMASYA SEMPOZYUMU
TARİH-DİL-KÜLTÜR-EDEBİYAT
4-7 EKİM 2017 • AMASYA

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON AMASYA
HISTORY-LANGUAGE-CULTURE-LITERATURE

4-7 OCTOBER 2017 • AMASYA

BİLDİRİLER KİTABI
2. CİLT
(Edebiyat, Dil, Kültür)

AMASYA • 2017

ULUSLARARASI AMASYA SEMPOZYUMU
4-7 EKİM 2017 - AMASYA

AMASYA YÖRESİNDE ALEVİLİK: OCAK VE YAPILAR Alevism in Amasya Region: Associations and Structures

Prof. Dr. Harun YILDIZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
hyildiz@omu.edu.tr

Özet

Amasya yöresi, hem tarihsel hem de kültürel anlamda dikkat çekici özelliklere sahip olan önemli bir coğrafyadır. Pek çok kültür ile din ve inanç topluluğu, yüzyıllar boyunca bu coğrafyada buluşmuş ve birlikte yaşamıştır. Bu yüzden bu bölge, Türkler'in Anadolu'ya yerleşmesinden önce olduğu gibi, yerleşimden sonra da çevre il ve bölgeler açısından önemli bir çekim merkezi olma özelliğini sürdürmüştür. Özellikle Türkler'in Anadolu'ya yerleşmesinden sonra bu bölgede siyasal ve kültürel anlamda önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Bu bildiride biz, Anadolu Aleviliği'nin önemli merkezlerinden biri olarak kabul edebileceğimiz Amasya bölgesindeki geleneksel Alevilik üzerinde duracağız. Bu çerçevede öncelikle Alevî/Bektaşî çevrelerin varlıklarını önemli ölçüde dayandırmış olduğu ocak sistemi ele alınacak; ardından Alevî/Bektaşî çevrelerin aidiyet duyguları ile bağlı olduğu dede ocakları, hem tarihsel hem de güncel boyutlarıyla ortaya konulacaktır. Hacı Bektaş ocağı başta olmak üzere Amasya yöresinde önemli ölçüde Keçeci Baba, Erdebil, Ağu içen, Hubyar Sultan, Pîrî Baba, Battal Gazi ve İmam Rıza gibi geleneksel anlamda büyük ve önemli ocakların varlığı göze çarpmaktadır.

Anahtar kelimeler: Geleneksel Alevilik, ocak, dedelik, Ehl-i Beyt, Hacı Bektaş ocağı.

Abstract

The Amasya region is an important geography with remarkable features in both historical and cultural sense. Many culture, religion and faith communities have been gathered and lived in this region for centuries. That's why, this region is an important attraction center in terms of the surrounding provinces and regions after the settlement of Turks in Anatolia as well as before Turks settled. The Significant developments have been experienced from political and cultural point of view especially after Turks settled in Anatolia.

In this paper, we will try to deal with traditional Alevism in the Amasya region, which we can consider as one of the important centers of Anatolian Alevism. In this framework, first of all, the stove system, which Alevis/Bektashis base its

assets on a considerable scale will be focused and then, the associations which Alevi/Bektashi circles connect with their sense of belonging will be revealed with both historical and current dimensions. It seems that there are the great and significant associations in the traditional sense such as Hacı Bektash, Keçeci Baba, Ardabil, Aguican, Khubyar Sultan, Pîrî Baba, Battal Gazi and Imam Rıda in Amasya region.

Keywords: Traditional Alewism, association, grandfatherhood, Ahl al-Bayt, association of Hacı Bektash.

Giriş

Alevî/Bektaşî çevrelerin tarih boyunca bazı inanç ve ritüeller noktasında belli tekke ve zaviyelerin etrafında bir araya gelerek yapılandıkları görülmektedir. Kendi içlerinde “*mürşid ocağı*” denilen ana merkez niteliğindeki tekkeye bağlı olan, bu ocak etrafında kümelenen ve bu ana ocağa bağlı bir takım alt ocaklar meydana getiren gruplar, aynı şekilde bu mürşid ocağının tekkesi etrafında geleneksel bir yapılanma sergilemişlerdir. Esasında dede ailelerini oluşturan ocaklar, Anadolu Alevî kültür ve geleneğinde oldukça önemli bir yere sahip olup Alevî/Bektaşî çevrelerin inanç, kültür, gelenek ve göreneklerini güvence altına alarak hayata geçirmelerini sağlamışlardır. Bu şekilde ocaklar, Alevî/Bektaşî çevrelerin hem dinî anlayışlarını, hem de diğer ocaklarla olan sosyal ve kültürel ilişkilerini şekillendirirler.

Alevî/Bektaşî geleneğinde ocaklara bağlı olan hemen her grubu Hz. Ali’ye ulaştırdığına inanılan silsile ve şecereler bulunmaktadır; dolayısıyla ocak kurucularının İslam peygamberinin ve Ehl-i Beyt’in soyundan geldiğine inanılarak onlara *ocak-zâde* denilmiştir. Bu yüzden geleneksel Alevîlik’teki dinî-sosyal yapılanma, *mürşid*, *pir*, *rehber* ve *düşkün ocakları* ile *talip toplulukları* şeklinde köken ve kaynağı hâlâ tam olarak açıklığa kavuşmamış olan gizemli görülebilecek dinî ve toplumsal bir hiyerarşiye sahiptir. (Taşgın, 2013: 4; Yıldız, 2004: 323-326). Bu noktada ocakların kendi aralarındaki ilişkiler, önemli ölçüde sınırları ve içeriği belirli bir çerçeveye bağlıdır. Bu yapılanma içinde ocakların bir kısmı, başka bazı ocaklara bağlı olarak faaliyetini sürdürür. Kendisine bağlı olunan ana ocak, *mürşid ocağı/metbû ocak* olarak adlandırılırken, bağlı olan ocak, *pir ocağı* olarak ifade edilir (Yaman, 2006: 61).¹ Bu durum, geleneksel Alevîlik’te “el ele, el Hakk’a” şeklinde ifade edilerek bu anlayış çerçevesinde ocaklar arasında mürşitlik, pirlük ve rehberlik bağı meydana getirilmiştir. Buna göre her dede ailesi, geleneksel anlamda bağlı olduğu ana ocağın/dede ailesinin talibi sayılır. Bu yüzden sadece talipler değil, dedeler de, bağlı oldukları “mürşid ocağı”

¹ Alevî/Bektaşî çevrelerin ocaklar etrafında yapılanması ve ocakların oluşum evreleri için bk. Birdoğan, 1995: 144-145, 176-181; Yaman, 2006: 61-63; Aksüt, 2009: 31-316; Ersal, 2016: 53-82; Yıldız, 2004: 326-328; ayrıca her ocağın bir sancağı olup sancak, ocağın en önemli varlık ve simgesi olarak kabul edilir. Her yıl 10 Muharrem gününde sancak açılır. Bk. Aksüt, 2009: 28, 415.

dedeleri tarafından görülüp sorulurlar; bu çerçevede talipler için geçerli olan tüm kurallar, dedeler için de geçerlidir. Alevî kültür ve geleneğinde böyle hiyerarşik ve zincirleme bir yapılanma vardır. Bu durum, dede ocakları ile talip toplulukları arasındaki ilişkinin de rastgele olmadığını bize gösterir. Bu yüzden ocaklarla ilgili değerlendirmede bulunurken, her zaman ana ocak olan mürşid ocaklarını dikkate almak gerekir.

Ülkemizde değişik bölgelerde bulunan ocakların izledikleri esaslarla erkân ve ritüellerinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Yine ocakların, çoğunlukla Hz. Peygamber ve Hz. Ali soyundan geldiği kabul edilirse de, ocak-zâde olan her dedenin aynı yetkilere sahip olmadığı görülür. Bu durum, az önce ifade ettiğimiz hiyerarşik yapılanmadan dolayı her ocağın farklı bir statüye sahip oluşu ile yakından ilişkilidir. Örnek olarak Tunceli bölgesi Alevî ocakları içerisinde olan ve sözlü geleneğe göre, kurucusu XIII. yüzyılda bölgeyi iskâna açmış olan Seyyid Mahmud Hayrani ocağı, bir mürşid ocağıdır. Onun yakınlarından olan Baba Mansur ve Kureyşan ocakları ise, birer pîr ocağıdır. Yine aynı dönemlerde Elazığ'ın Palu ilçesi Seydili köyünde ocak kuran Seyyid Sabûr ocağı, bir rehber ocağıdır. Merkezi Erzincan Kemaliye'nin Ocak köyünde olan Hıdır Abdal Sultan ocağı ise, düşkün ocağı olup Alevî topluluklar arasında adeta bir üst mahkeme işlevi görür. Zira bu ocak, taliplere verilen cezaları yeniden değerlendirme veya iptal etme yetkisine sahiptir (Birdoğan, 1995: 138-39, 146-47, 200-04; Yaman, 1998: 27-34).

Ocakları ayrıca, kaynak ve köken itibarıyla kendi içlerinde Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Bu çerçevede özellikle Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olmayanlar içerisinde sözlü geleneğe göre, İmam Zeynelabidin'den başlayarak Seyyid Ebû'l-Vefâ'ya soyları dayanan bazı boy ve aileler, Malatya Mineyik; Elazığ Sün; Tunceli Hozat Bargın köyleri ile Sivas Divriği Karageban bucağında ocak kurmuşlardır. Mineyik'tekiler önce İmam Zeynelabidin, sonra Ebu'l-Vefa ocağı; Sün ve Bargın'dekiler Ağuçan ve Karageban'dakiler de, Kara Pirbad ocağı diye tanınmışlardır. Sözü edilen bu ocaklar, kendilerini mürşid ocağı olarak görmektedirler (Birdoğan, 1995: 144-145).

Esasen bu inanç, erkân ve ritüeller, tarihsel anlamda eski Türk inançları arasında bulunan *Atalar kültü*² ve İslam kültürü içerisinde ortaya çıkan *evliya kültü* ile hem tarihsel köken hem de muhteva olarak çok yakın bir ilişkiye sahiptir. Evliya kültü olarak adlandırılan veli olduğuna inanılan şahsiyetlerin türbelerini içinde barındıran tekkeler çevresinde kurban ve ziyaretler gibi değişik erkân ve ritüellerle ortaya çıkan bu tekke ve ocaklar çevresindeki yapılanma, günümüzde de önemini korumaktadır.³ Her ne kadar günümüzde tekke ve zaviyeler kapatılmış olsa da, Alevî/Bektaşî çevreler, birer ziyaretgâh

² İslamiyet öncesi tabiat kültleri ve gök tanrı kültü gibi eski Türk inançlarından en önemlilerinden biri olan atalar kültü için bk. İnan, 1995: 176-200; Ocak, 1983: 25-27.

³ Amasya yöresi örneğinde günümüzdeki yapılanma için bk. Yıldız, 2011: 471-480.

konumunda olan tekkeler etrafında etkinliklerini sürdürmektedirler. Bu yüzden bölgedeki Alevî/Bektaşî gruplar, geleneksel anlamda, *ocak ve tekke merkezli bir yapılanma* ortaya koyarak bu yapılanma içinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Nitekim bu çerçevede bölgenin tarihsel anlamda köklü bir niteliğe sahip olan ocaklarından Pîrî Baba ocağı ile ilgili bir değerlendirme yapıldığında, ocağa bağlı köylerinin sadece Amasya bölgesinde olmayıp Amasya dışında da bulunduğu görülür.

Bildirimizde Anadolu Alevîliği'nin önemli merkezlerinden biri olarak kabul edebileceğimiz Amasya bölgesindeki geleneksel Alevîlik üzerinde duracağız. Bu noktada bölgedeki fiili durumdan hareketle geleneksel anlamda öne çıkan Alevîliğin şu anki mevcut yapısını ortaya koymayı hedeflemekteyiz. Sunduğumuz bilgiler, yerinde ve katılarak gözlem ile kaynak kişilerle mülâkat gibi teknik ve yöntemlere dayalı alan araştırmasına ve bununla beraber ilgili yazılı kaynakların ortaya koyduğu verilerin mukayeseli bir tarzda değerlendirmesine dayanılarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede her şeyden önce Amasya bölgesinde Alevîlik ile Bektaşîliğin iç içe geçmiş olduğu unutulmamalı ve yapılacak tespitler biraz da bu gerçek dikkate alınarak yapılmalıdır.⁴ Ayrıca, bölgede var olan Alevî/Bektaşî çevreleri, kendi içlerinde bazı alt grupları da barındıran sekiz ana grupta ele almak ve bu şekilde ortaya koymak mümkün görünmektedir. Bu bölgede önemli ölçüde Hacı Bektaş ocağı başta olmak üzere Keçeci Baba, Erdebil, Ağu içen, Hubyar Sultan, Pîrî Baba, Battal Gazi ve İmam Rıza gibi geleneksel anlamda büyük ve önemli ocakların varlığı göze çarpmaktadır. Bölgede fiilen var olan bu ocak ve grupları, bölge çapındaki yoğunluk ve yaygınlıklarını dikkate alarak şu şekilde ifade edilebiliriz:

1) Hacı Bektaş Ocağı'na Bağlı Olanlar (Bektaşîler)

Bektaşîliğin tarihsel gelişimine baktığımızda, Amasya il merkezi ile ilçelerinin önemli bir yere sahip olduğu görülecektir. Zira Amasya bölgesinin geneline bakıldığında, Alevî/Bektaşî çevreler içerisinde doğrudan doğruya Hacı Bektaş ocağına bağlı olarak erkân yürüten Bektaşîler'in çoğunlukta oldukları anlaşılır. Bektaşîliğin kurumsallaşma sürecine girdiği XVI. yüzyılın başlarından itibaren bölgede etkili olmaya başladığı tahmin edilmekte olup Bektaşî gruplar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de, şehir merkezleri ile şehre yakın kırsal çevrelerde yaşamayı tercih etmektedirler (Faroqhi, 2003: 61-70).

Hacı Bektaş ocağı, gelenek içerisinde tarihsel meşruiyetini XIII. yüzyılda Horasan coğrafyasından Anadolu'ya gelerek buraya yerleşmiş olan Hacı Bektaş Velî (669/1271)'den alır ve bu yüzden sürekli Hacı Bektaş Velî'nin fikri ve manevi mirasını öne çıkarma çabası ile dikkat çekmektedir. Bu yüzden

⁴ Bunun en somut örneklerinden biri, Merzifon'un Oymaağaç köyünde görülmekte olup köyde dedelerin varlığı yanında babaların da yaşadığı ve birlikte erkân yürüttükleri görülmektedir. Oymaağaç gibi benzer başka köyler de vardır.

Bektaşî çevreler için tarih boyunca Hacı Bektaş Velî tekke ve türbesinin çok önemli, manevi ve karizmatik bir değeri bulunmaktadır. Ne var ki bu ocağa bağlı olan Bektaşîler, Hacı Bektaş Velî sonrasında süreç içerisinde kendi içlerinde değişik gruplara ayrılmışlardır. Farklı isimlendirmelerle ifade edilen bu gruplaşma, kendi içinde temelde *dedeciler* diye de adlandırılan *Dedeğan (Çelebiler)* ile *babacılar* şeklinde adlandırılan *Babağan* kolları şeklinde ifade edilir. *Dedeğan (Çelebiler)* ile *Babağan* kolları, bu farklılaşmanın en canlı örneğidir. Dedeğan kolu, diğer bir ifadeyle *dedeciler*, bilindiği gibi, Hacı Bektaş Velî'nin soyundan geldiklerini iddia etmektedirler. Günümüzde Ulusoy ailesinin oluşturduğu bu grup, Hacı Bektaş Velî'nin evlendiğini ve soyunun bu evlilikten devam ettiğini, kendilerinin de bu soydan geldiklerini ileri sürmektedirler. Bu yüzden olsa gerek, Bektaşî dergâhlarının önemli bir kısmında Çelebiler'in etkinliği sürmektedir (Yıkılmış, 2014: 49-106).

Babağan kolu/Babacılar'dan gelenler ise, bu tartışmanın diğer tarafını oluşturmakta olup Hacı Bektaş Velî'nin mücerret olduğuna, yani hiç evlenmediğine, dolayısıyla soyunun devam etmediğine inanmaktadırlar. Bu grup, kendi içlerinde ileri gelen babalar arasında, soy takip etmeksizin *dedebaba* diye anılan yüksek manevi bir dereceye ulaşmış olan kişiyi manevi anlamda önder olarak seçer. Böylece soya bağlılıktan ziyade liyakat öne çıkarılır. *Babağan kolu*, az önce de ifade ettiğimiz gibi, soy sürmemesi ve bunun yanında musahipliğin olması gibi özellikleriyle *dedeğan* kolundan ayrılır. Yine cemlere evli olmayanları kesinlikle almamaları ve cemlerde deyiş ve nefesleri toplu olarak söylemeleri de, kendilerine özgü hususiyetleri arasındadır. Gümüşhacıköy ilçe merkezinde birkaç mahallede dağınık biçimde yaşayan Selanik kökenli göçmen *Balkan Bektaşîleri*, bu grubun en önemli örneğini oluşturur.⁵

Bölgede yaşayan Bektaşî gruplar, yukarıda ifade ettiğimiz yapılanmanın dışında, özellikle baba ve dedeleri isimlendirme noktasında, kendi içlerinde yine değişik gruplara ayrılmışlardır. Bu noktada şöyle bir yapılanma ortaya çıkmaktadır:

a) Vekilciler: Hacı Bektaş Çelebilerine bağlı olarak erkân yürüten Bektaşî grubudur. Grup içerisinde Hacı Bektaş Çelebilerinin vekil olarak atamış olduğu *vekil dedeler*, diğer bir ifadeyle, *dikme dedeler*, cemleri ve diğer dinî ritüelleri yürütürler. Bu yüzden vekilciler şeklinde adlandırılırlar.⁶ Vekil dedelerin, bölgede dağınık bir halde değişik köylerde faaliyetlerde buldukları görülür. Ayrıca, her vekil dedenin elinde Hacı Bektaş tekkesinden aldığı bir icâzetnâme bulunmaktadır. Vekil dedeler, özellikle cemlerde on iki hizmeti yerine getirerek cem yürütür ve bu şekilde grubu “görerek” denetlemiş olurlar.

⁵ Balkan Bektaşîleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleşen mübadele sonucunda 1920'li yıllarda Gümüşhacıköy'e gelmişlerdir.

⁶ Benzer bir adlandırma, Tokat bölgesinde yaşayan Bektaşî gruplar içinde de vardır. bk. Üçer, 2005: 185.

b) Dervişçiler: İlk gruba göre azınlıkta olan bu grup, Hacı Bektaş Tekkesi'ndeki Babağan kolunun bölgedeki talipleridir. Kendi içlerinde cemleri ve diğer ritüelleri yürüten kişilere "derviş" denildiği için "dervişçiler" ismiyle anılmaktadırlar.⁷ Gümüşhacıköy ilçe merkezinde yaşayan dervişçiler, vekilciler gibi, cem esnasında on iki hizmeti yerine getirerek cemi icra ederler. Vekilcilerden farklı olarak, Hacı Bektaş Velî'nin mücerret olduğuna, yani hiç evlenmediğine inanırlar ve Çelebiler'in Hacı Bektaş soyundan geldiğini kabul etmezler. Bu yüzden Çelebiler'le aralarında geçmişten gelen ciddi bir gerginliğin olduğu dikkat çekmektedir. Yine bununla bağlantılı olarak grup içerisinde, soydan ziyade liyakat önplana çıkarılır. Ayrıca, dervişçilerde, yukarıda ifade edildiği gibi, vekilcilerden farklı olarak, musahiplik vardır.

c) Dedeciler: Bektaşilerin bu grubu, ilginç biçimde ne Çelebilere ne de Babağan grubunun babalarına "görülürler". Bu gruplar, soylarını on iki imamlardan birine, dolayısıyla Hz. Ali'ye dayandırarak kendilerini "seyyid" olarak kabul ederler. Dedelerine *ocak-zâde* ismi verilir. Cem ve görgülerini de kendi ocaklarından olan ocak-zâde dedeler ve onlara bağlı taliplerle birlikte yürütürler.

Bölgede kendilerine dedeci denilen bu gruplar, çok muhtemel olarak tarihsel süreç içerisinde *Bektaşîleşmiş olan gruplardır*. Çünkü bu gruplar, hiyerarşik anlamda ne Çelebilere, ne de Babağan grubuna mensup babalara bağlıdırlar. Nitekim her iki gruba karşı sorumlu olmamalarına ve onlara görülmemelerine rağmen Hacı Bektaş Velî'yi serçeşme olarak adlandırıp önemli bir manevi önder olarak görmeleri, tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmelere paralel biçimde bu çevrelerin artık Bektaşîleştiklerini göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁸ Yine bu durumun en önemli göstergelerinden biri, tıpkı dervişçiler arasında olduğu gibi, dedecilerin hemen tamamında geleneksel Anadolu Alevîliği'nin en önemli kurumlarından biri olan musahipliğin yaşatılmaya ve yeni kuşaklara aktarılmaya çalışılmasıdır.

2) Keçeci Baba Ocağı'na Bağlı Olanlar (Keçeci Babalılar)

Bölgede Bektaşî grupların yanı sıra Keçeci Baba ocağına mensup grupların da etkili olduğu görülmektedir. Keçeci Babalılar, Amasya'ya komşu bir il olan Tokat'ın Erbaa ilçesinin Keçeci köyündeki "*Keçeci Baba Tekkesi*"ne bağlı olarak erkân yürütmektedirler. Keçeci Baba ocağının merkezi, Erbaa ilçesinin Keçeci köyündeki bu tekkedir. Keçeci köyü, Anadolu'nun en eski Türkmen yerleşim merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Aksüt, 2009: 250; Pehlivan, 2002: 733).

⁷ Rıza Yakıştıran, Selanik kökenli, Bektaşî babası.

⁸ Benzer bir durumu, Tokat bölgesi Alevîlerinde de görmek mümkündür. bk. Üçer, 2005: 189-190; ayrıca, bu tarihsel gerçeğe Suraiya Faroqhi de işaret etmektedir. bk. Faroqhi, 2003: 60.

Ocağa ismini veren Keçeci Baba'nın hayatı ile ilgili çok fazla bilgi sahibi değiliz. Öyle görünmektedir ki Keçeci Baba, pek çok Alevî ocağına isim vermiş sûfi/eren gibi, efsanelerin gölgesi altında kaldığından, onunla ilgili bilgilerimiz, büyük ölçüde halk arasında anlatılan sözlü kültüre dayanmaktadır. Bölgedeki sözlü kültüre göre, onun Horasan erenlerinden olduğu, XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarında yaşadığı ve Ahmed Yesevî'nin halifelerinden olduğu kabul edilmektedir. Asıl isminin *Ahi Mahmud Velî* olduğu anlaşılan Keçeci Baba, Nişabur'da yaşamış, daha sonra çok muhtemel olarak Moğol istilasından dolayı Anadolu'ya gelerek bugün kendi adını taşıyan Keçeci köyüne yerleşmiştir. Keçeci Baba, aynı zamanda bir Ahi babası olarak bilinir ve bu yüzden *Gül Ahi Baba* ismi ile anılır. Keçeci Baba'nın yaşadığı dönemin önemli meslek ve sanatlarından biri olan keçeciliğin pîri⁹ olmasının yanı sıra ruh sağlığı, veterinerlik ve eğitim gibi alanlarda da hünereli olduğuna inanılmaktadır (Yaman, 2006: 118; Üçer, 2005: 199).

Yine bölgedeki sözlü geleneğe bakıldığında Keçeci Baba, Hacı Bektaş Velî'nin amcası olarak kabul edilmektedir. Hacı Bektaş Velî'den üç yıl önce Anadolu'ya ailesi ve çocukları ile birlikte Türkmen boylarının önünde gelmiş olup Hacı Bektaş Velî de onun arkasından Anadolu'ya gelmiştir. Keçeci Baba, şu an ismi ile anılan köye yerleşince, önce zaviyesini kurmuş ve ölünceye kadar bu zaviyede faaliyetlerini sürdürmüştür. Keçeci çayının kıyasına kurmuş olduğu zaviye, daha sonra tekke haline dönüşerek zaman içerisinde o dönemin ilim ve irfan yuvası haline gelmiştir. Öyle ki tasavvuf felsefesi, tıp, kimya, sanat ve spor gibi değişik alanlarda eğitim veren bu dergâhtan süreç içerisinde Aziz Baba, Derûnî Baba, Fedâî Baba, Arifoğlu Nihânî, Kurban Ali, Mesrûrî, Sûzî, Sükûtî, Sefil Ali, Engünî ve Ligârî gibi bir çok tasavvuf insanı ve ozan yetişmiştir (Yücel, 2003: 103-268; Maden, 2014: 153-163; Pehlivan, 2002: 735).

Amasya ve Tokat bölgesinde yaygın olan Alevî/Bektaşî geleneğine göre Keçeci Baba ocağı, esas ocaklardan biri olarak kabul edildiğinden dolayı¹⁰ Keçeci Baba'ya bağlı olan dedeler, ocak-zâde olduklarından diğer ocakların dedelerinden icazet almazlar; bundan dolayı görgü ve sorgularını kendi içlerinde yaparlar, zira birbirlerinden el almış, el vererek el tutmuşlardır. Yine diğer bazı ocaklardan farklı olarak ocak mensupları içinde düşkün olanların düşkünlüklerini kendileri kaldırırılar (Pehlivan, 2002: 737-738).

Amasya bölgesinde, merkez ilçeye bağlı Uygur¹¹ ve Yassıçal beldeleri¹² ile Albayrak, Avşar, Bayat, Böke, Hasabdâl, Karaibrahim, Karataş, Karaali, Karsan,

⁹ Keçecilik, keçi derisi ile keçi kılını döverek kumaş yapma ve satma işidir.

¹⁰ Her ne kadar bazı araştırmacılar, Keçeci Baba ocağını bu şekilde görmeyip Garip Musa, Derviş Cemal ve Ali Koç Baba gibi hiyerarşik konumu tam olarak belli olmayan ocakların içinde değerlendirmekle birlikte (Aksüt, 2009: 250) bölgedeki geleneksel kabul böyledir.

¹¹ Süleyman Er, Amasya, Uygur, Dede; Abdullah Çelebi, Amasya, Uygur, Aşık.

Kayı, Sarıalan, Ümük, Yağcıabdal, Yeşildere ve Yeşilöz köyleri, Gümüşhacıköy'e bağlı Çetmi köyü, Suluova'ya bağlı Arucak köyü ile Merzifon'a bağlı Kayadüzü beldesi¹³ ile Hırka¹⁴, Sarıköy ve Karatepe gibi köyler, Keçeci Baba ocağının talip köyleridir. Amasya dışında ise, bu ocağa bağlı değişik illerde pek çok talip köyü vardır. Bunlar arasında Tokat, Sivas, Çorum, Samsun ve Ordu'ya bağlı bazı köyler bulunmaktadır.¹⁵

Keçeci Baba ocağına bağlı gruplar, tarihsel süreç içerisinde değişik alt ocaklara ayrılmışlardır. Amasya'da bu ocağa bağlı dört grup görülmektedir. Bunlar, Gümüşhacıköy'ün Sarayözü köyü merkezli *Ali Bircivan ocağı*; Merzifon'un Hırka köyünde *Seyyid Selahaddin ocağı*, Amasya'nın Yassıçal (Yaylagöl) beldesinde *Ergonaş Baba ocağı* ve yine Amasya'nın Avşar köyündeki *Nebioğlu ocağı*dır.

a) Ali Bircivan Ocağı (Ali Bircivanlılar)

Ali Bircivan ocağının merkezi, Gümüşhacıköy ilçesinin küçük bir orman köyü olan Sarayözü köyündeki Ali Bircivan tekkesidir. Ocağın kurucusu olan Pîr Ali Bircivan'ın hayatı ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi sahibi değiliz. Bölgede yaşayan sözlü geleneğe göre Ali Bircivan, Horasan erenlerinden bir Türkmen olup erken Osmanlı dönemi denebilecek bir zaman dilimi olan XIII. yüzyılda yaşamıştır. Yine bölge halkı onun, İmam Ali Rıza'nın soyundan geldiğini, dolayısıyla seyyid olduğunu; aynı zamanda Keçeci Baba olarak da bilinen Alevî/Bektaşî erenlerinden Ahi Mahmud Velî'nin en küçük oğlu olduğunu söylemektedir.

Ali Bircivan, genç olmasına rağmen bilgi ve irfanı ile yörede yaşayan büyük bir kitleyi kendisine bağlamış ve talip edinmiştir. Yine sözlü geleneğe göre Ali Bircivan, çok kahraman ve mücadeleci bir insan olduğundan dolayı, genç yaşta girdiği bir savaşta bacısı ile birlikte Hakk'a yürümüştür. Ardından talipleri, her ikisinin naaşını alarak Sarayözü köyünde defnetmişlerdir. Bu yüzden ismi buradan gelmiş olup Keçeci Baba (Ahi Mahmud Velî), Anadolu'ya insanları irşad etmesi için gönderdiği küçük oğlunun faaliyet ve başarılarını duyduğunda "*Benim Alim, tek bir civandır*" demiş¹⁶ ve böylece o, Pîr Ali Bircivan diye anılır olmuştur (Türkdoğan, 1995: 513-14; Doğanbaş, 2001: 111; Onarlı, 2001: 60-61). İşte onun adına var olan tekke ve türbe, kendisinden sonra Gümüşhacıköy'ün Sarayözü köyünde yapılmış olup şu anda canlı bir inanç merkezi durumundadır (Yıldız, 2011: 477). Günümüzde de Ali

¹² Cafer Orak, Amasya, Yassıçal, Dede.

¹³ Sadık Öztürk, Merzifon, Kayadüzü, Aşık.

¹⁴ Ahmet Başer, Merzifon, Hırka, Dede; ayrıca Hırka köyü ile ilgili olarak bk. Sarıçoban, 2010: 27-226.

¹⁵ Keçeci Baba ile ilgili olarak bk. Yaman, 2006: 118-119; Üçer, 2005: 199-201; Doğanay, 2000: 71-82; Yücel, 2003: 23-58; Maden, 149-152; Yıldız, 2013: 3-4; Pehlivan, 2002: 733-753; Ulu, 1997: 20-22.

¹⁶ Civan kelimesi, baş tacı ve şehitliğin son mertebesi gibi anlamlara gelmektedir.

Bircivan'ı anmak amacıyla Sarayözü köyünde her yıl yaz aylarında şölen ve şenlikler yapılmaktadır.

Sarayözü köyünün şu an, neredeyse yarısı ocak-zâde olup köydeki dedeler, Ali Bircivan ile aynı soydan gelmektedirler. Ayrıca, Ali Bircivan ile Keçeci Baba arasındaki bu yakın ilişkiden dolayı ocak dedeleri, Keçeci Baba ocağı dedelerinden el almakta olup onlara “görülürler”. Gümüşhacıköy'ün Çetmi ile Merzifon'un Hırka köyleri başta olmak üzere yakın Alevî köylerinin önemli bir kısmı, bu ocağın talip köyleridir¹⁷; bu yüzden buradaki dedeler, zaman zaman çevre köylere cem ve görgü yapmaya giderler.

b) Seyyid Selahaddin Ocağı (Seyyid Selahaddinliler)

Ocağın kurucusu olan Seyyid Selahaddin, sözlü geleneğe göre, Keçeci Baba'nın diğer bir oğlu olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, onu *Dânişmendliler*'in kurucusu olan Dânişmend Melik Ahmed Gazi olarak görenler de vardır (Sarıçoban, 2010: 226). Melik Ahmed Gazi, bilindiği gibi, Azerbaycan'da yaşamış bir Türkmen ailesine mensup olan önemli bir Türkmen beyidir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya gelerek fetihlerde bulunmuş ve Orta Anadolu coğrafyasında 1071 ile 1178 yılları arasında hüküm sürmüş bir Türkmen hanedanlığı olan Dânişmendliler Beyliği'ni kurmuştur (Özaydın, 1993: 467-469). Ayrıca ocak üyeleri, Battal Gazi ile de aynı soydan olduklarını söylemektedir.

Amasya bölgesinde Merzifon'un Hırka köyü, ocak dedelerinin yaşadığı bir köydür. Öte yandan, Merzifon'un Sarıköy ve Oymaağaç köyleri, ocağın talip köyleridir. Amasya dışında Sivas Şarkışla'nın Yahyalı ile Sivas Gürün'ün Mağara köyleri, yine ocak dedelerinin yaşadığı köylerdir (Aksüt, 2009: 294-295; Sarıçoban, 2010: 226).

c) Ergonaş Baba Ocağı (Ergonaş Babalılar)

Ocak merkezi, Ergonaş Baba türbesinin bulunduğu Amasya merkeze bağlı Yassıçal (Yaylagöl) beldesi olan Ergonaş Baba ocağına bağlı dedeler, Ali Bircivan ocağı dedeleri kadar tanınmazlar. Bu ocağın dedeleri, üst ocak olarak Keçeci Baba'ya bağlı oldukları için buna göre erkân yürütürler. Keçeci Baba ocağı dedelerinden el alarak onlara “görülüp sorulmaktadırlar”.

Ergonaş Baba ocağının kurucusu olan Ergonaş Seyyid Bâlî Baba'nın yöredeki sözlü geleneğe, Horasan erenlerinden olduğu ve XV. yüzyılda yaşadığı ifade edilmektedir. Yine sözlü geleneğe göre o, Horasan'dan bu bölgeye geldikten sonra hayatı boyunca halkı irşad etmiş ve özellikle bölgede yaşayan Hıristiyanların Müslüman olmasını sağlamıştır. Kendisi öldükten sonra onun adına türbe yapılmıştır. Ergonaş Baba türbesi, oldukça sade bir türbe olup bir oda biçiminde biraz geniş bir yapıya sahiptir. Yine son derece sade ve gösterişsiz bir sandukası vardır. Türbede medfun bulunan kişi,

¹⁷ Hasan Arslan, Gümüşhacıköy, Sarayözü, Dede; Sarıçoban, 2010: 226.

Doğanbaşı'nın da ifade ettiği gibi, aslında Ergonaş Baba'nın kendisi olmayıp oğlu Seyyid Mustafa burada bulunmaktadır (Doğanbaşı, 2001: 112). Ne var ki buna rağmen ilginç biçimde hem resmi kayıtlarda, hem de halk arasında bu türbenin Ergonaş Baba'ya ait olduğu ifade edilmektedir. Peki bu durumda Ergonaş Baba'nın türbesi acaba nerede? sorusu önem kazanmaktadır. Ergonaş Baba, Taşova ilçesine bağlı Uluköy beldesinde medfun olup esas türbesi oradadır. Ergonaş Baba'nın diğer çocuklarından Seyyid Mehmet, Ordu'nun Ünye ilçesi Alan köyünde, diğer oğlu Hasan Baba ise, merkeze bağlı Uygur kasabasında medfundur (Böcekçi, 2002: 98-99; Ünsal, 1998: 65; Yıldız, 2011: 478; Doğanbaşı, 2001: 112).

Ergonaş Baba türbesine Amasya içinden ve dışından pek çok ziyaretçi gelmekte olup ziyaretçiler, türbede dua ve ibadet ederek adaklarını burada keserler. Aynı zamanda türbenin felç hastalarına iyi geldiği inancının halk arasında bir hayli yaygın olduğu görülür (Yıldız, 2011: 478).

d) Nebioğlu ocağı

Ocak merkezi, Amasya merkeze bağlı olan Avşar köyündeki tekke'dir. Nebioğlu ocağı dedeleri, diğer alt ocaklar gibi, ana ocak olarak Keçeci Baba ocağına bağlı olduklarından Keçeci Baba ocağı dedelerinden el alıp onlara "görülmedirler", talipleri üzerinde de buna göre erkân yürütmekte, görgü ve sorgularını yapmaktadırlar.

3) Erdebil Ocağı'na Bağlı Olanlar (Erdebilliler)

Bölgede Hacı Bektaş ve Keçeci Baba ocağından sonra Erdebil ocağına mensup gruplar dikkat çekmektedir. Geçmiş dönemlerde bölgede ortaya çıkan yapılanmada, önceleri Erdebil tekkesine bağlı olarak erkân yürüten bazı gruplar, Çaldıran Savaşı ile başlayan yeni süreçte Erdebil ile ilişkilerinin kopması neticesinde önemli ölçüde Hacı Bektaş tekkesine bağlı olarak dinî ritüellerini yerine getirmişlerdir. Tarihsel anlamda *kızılbaş* olarak adlandırılan gruplar da bunlardır. Kızılbaş gruplar, Bektaşîler'den daha farklı bir kimlik ortaya koymuşlardır.

Erdebil ocağına bağlı gruplar üzerinde, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, özellikle Safevîlerin ve Şah İsmail'in önemli bir etkisinin olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim XVI. yüzyılda bu gruplar üzerinde Safevîler eliyle bazı düzenlemeler yapılmış, bu çerçevede bazı Türkmen boylarının hem dinî, hem de dünyevi anlamda liderleri olan Türkmen babaları, kendilerine verilen icâzetlerle dede haline gelerek Erdebil tekkesine bağlı biçimde erkân yürütmeye başlamışlardır. Ancak bu ilişki, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Çaldıran Savaşı neticesinde devam ettirilemediğinden dolayı, Erdebil ocağına bağlı olan kızılbaş çevreler, faaliyetlerini süreç içerisinde önemli ölçüde Hacı Bektaş'a bağlı olarak sürdürmeye başlamışlardır. Kızılbaş çevrelerin bir bölümü ise, bu süreçte Dede Garkın'ı mürşid olarak kabul edip biraz daha bağımsız bir süre izlemişlerdir. Tarihsel anlamda Erdebil ocağına bağlı olarak

erkân yürüten grupların, bölgede Şah İbrahimîler, Ali Seydîliler ve Pir Sultanlılar olmak üzere üç ayrı alt grup halinde yapılandığı görülmektedir:

a) Şah İbrahimîler

Şah İbrahimîler, Erdebil tekkesi şeyhlerinden Şah İbrahim'e bağlı olduğu için bu isimle anılmaktadır. Ocağın esas merkezi, Malatya'nın Hekimhan ilçesinin Ballıkaya köyü olup Amasya'ya uzak bir yerleşim birimidir. Ocak kurucusu olan Şah İbrahim Velî'nin, bölgedeki sözlü geleneğe göre, daha çok XV. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Ayrıca, XIII. yüzyılda yaşadığına dair bir görüş daha vardır ki buna göre o, Vefâîliği Anadolu'ya getirmiş olan Dede Garkın'ın halifesi olarak kabul edilmektedir (Aksüt, 2009: 89). Bu iki görüşten ilkinin daha doğru olma ihtimali yüksek görünmekte olup Şah İbrahim Velî, Azerbaycan'da bulunan Erdebil ocağından gelerek önce Elazığ'ın Sün köyü'ne, ardından Malatya'nın Arguvan ilçesinin Eymir köyüne yerleşerek kimliğini açıklamadan burada bir süre hizmetkâr olarak çalışmış, daha sonra Malatya'nın Hekimhan ilçesinin Ballıkaya köyünde¹⁸ bir süre kalarak Kerbelâ'ya gitmiştir. Uzun bir zaman böyle gidip geldikten sonra oğlu Şah Hüseyin ve talipleriyle vedalaşarak bir kez daha Kerbelâ'ya gitmiş ve bir daha geri dönmemiştir (Aksüt, 2009: 87-90).¹⁹

Şah İbrahim Velî, yine sözlü geleneğe göre Hacı Bektaş Velî (669/1271) ile amca çocukları olup akraba olarak kabul edilirler; bundan dolayı halk arasında onun, on iki imamlardan yedincisi olan Musa Kâzım (183/799)'ın soyundan geldiğine inanılır.

Geleneksel ismi *Şeyh İbrahim* olan ocağa bağlı dedelerin kendi anlatımlarına göre, diğer ocaklardan ayrılan en önemli yönleri, *erkân evliyası* inancı ile "*Şahlama*" denilen tevhid uygulamasıdır. Erkân evliyası inancı, Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında kurulan musahiplik ile ilgilidir. Sözlü geleneğe göre Hz. Peygamber ile Hz. Ali, Gadîr-i Hum denilen mevkide musahip oldukları zaman, Melek Cebrail; Cennet'ten tûba ağacından yapılmış bir erkân ağacını getirerek her ikisinin de sırtına dokunarak bu olayı kutsamıştır. Şahlama denilen tevhid ise, Hz. Peygamber'e ölüm döşeginde Allah tarafından geldiğine inanılan şu sözlerdir:

*"Doksan bin kelam danıştı iki gönül dostuna
Tevhidi armağan verdi yeryüzünde insana".*

Aslında Şah İsmail'e ait olan bu sözler, dede ve aşıklar tarafından cemlerde sık sık okunur (Üçer, 2005: 195).

¹⁸ Ballıkaya, eski ismiyle Mezirme köyü, Şah İbrahim Velî ocağının merkezi olan köydür. Bizzat görmüş olduğum yer, eski bir yerleşim merkezi olup köklü bir tarih ve geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁹ Ayrıca Şah İbrahim Velî ocağına ait olan şecerelerin üçü Kerbelâ, ikisi Hacıbektaş, üçü de Erdebil tekkesinin kaydını taşımaktadır. bk. Aksüt, 2009: 90.

Amasya bölgesinde merkeze bağlı Halifelî köyü, ocak dedelerinin yaşadığı bir köydür. Öte yandan, yine merkeze bağlı olan ve Geygel Türkmenlerinin yaşadığı Küçük kızılca ile Keçili ve Sevincer; Merzifon'un Eymir köyü ile Gümüşhacıköy ilçesinin Çavuşköy ve Kızık köyleri, ocağın talip köyleridir. Bu köylerde yapılan cemlerde Şah İbrahim Velî, saygı ve hürmetle anılarak köylüler arasında hâlâ olağanüstü menkıbeleri ile dilden dile anlatılmaktadır. Amasya dışındaki ocak dedeleri ise, esas ocak merkezi olan Malatya'nın Hekimhan ilçesinin Ballıkaya köyü ile Sivas'ın Kangal ilçesinin Soğukpınar (Mamaş) ve Malatya'nın Kuluncak ilçesinin Alvar köylerinde yaşarlar. Ocağın Amasya dışındaki taliplerinin ise, başta Malatya olmak üzere Sivas, Tokat, Uşak, Çorum, Yozgat, Ankara, Eskişehir, Mersin, Denizli, Manisa, K. Maraş, Gaziantep ve Erzurum gibi illeri kapsayan geniş bir coğrafyada yaşadıkları dikkat çekmektedir.²⁰

b) Ali Seydîliler

Ocağın merkezi, Şah İbrahimîler'de olduğu gibi Amasya dışında, Malatya'nın Hekimhan ilçesinin Akmağara köyü (Aksüt, 2004b: 99) olmakla birlikte ocağın zaviyelerinden biri, Malatya'nın Yazihan ilçesinin İriağaç köyündedir (Aksüt, 2009: 116-118; Saltık, 2004: 63-64). Ocak kurucusu olan Ali Seydî Sultan, sözlü geleneğe göre daha çok Şah İbrahim Velî'nin musahibi olarak bilinmektedir (Aksüt, 2009: 94; Yıldırım, 2006: 9). Yine Ali Seydî Sultan, Mardin ile Şanlıurfa arasında yaşamış olup Vefâîliği Anadolu'ya getirmiş olan Dede Garkın'ın halifesi olarak bilinir (Aksüt, 2009: 112, 115).²¹ Ali Seydî Sultan'dan sonra Ali Seydîliler, Kara Abdal, Bal Abdal ve Şaban Abdal şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Bu üç eren, Ali Seydî Sultan'ın çocukları olarak bilinmektedir.

²⁰ Şah/Şeyh İbrahim Velî ocağı ile ilgili geniş bilgi için bk. Yaman, 2006: 132-133; Aksüt, 2009: 87-88, 112-113; Yıldırım, 2006: 50-53; Yalçın ve Yılmaz, 2004: 11-25; Yıldız, 2012: 127-138; Aksüt, 2004a: 139-162; Özerol, 2004: 119-138; ayrıca Şah İbrahim Velî ocağının soy ağacı için bk. Birdoğan, 1995: 194-199.

²¹ *Vefâîlik*, XI. yüzyılda yaşayan ünlü mutasavvıflardan biri olan Seyyid Ebû'l-Vefâ Tâcu'l-Ârifin Muhammed el-Bağdâdî (501/1107) tarafından temelleri atılmış olan önemli bir tarikattır. Bir Türkmen şeyhi olan Dede Garkın tarafından Anadolu'ya getirildikten sonra buradaki Türkmen çevreleri arasında yayılmıştır. Vefâîlik, Kalenderîlik ve Haydarîlik gibi gayr-i sünnî mahiyetteki bazı tarikatlarla benzer özellikler taşıdığından dolayı heyecanlı ve coşkulu, cezbeci bir tasavvuf anlayış ve geleneğine sahiptir. Özellikle Dede Garkın ve Baba İlyas gibi isimlerle Vefâîliğin XIII. yüzyıl Anadolu sūfîliğinde belirgin bir yer edinmeye başladığı anlaşılmaktadır. XIV. yüzyılda da mevcudiyetini sürdüren Vefâîliğin Anadolu'da Geyikli Baba gibi önemli bir temsilcisi vardır. Vefâîliğin XV. yüzyılda Bektaşîliğin artık teşekkül etmesiyle beraber Bektaşîlik şemsiyesi altına girerek Bektaşîlik içinde eridiği görülmektedir. Geniş bilgi için bk. Köprülü, 1338/1922: 56-63; Vâsıtî, 2006: 27-91; Ocak, 2011: 43-75; Ocak, 2006: 119-186; Şahin, 2014: 39-54; Ocak, 1994: 347-348; Şahin, 2012: 600-602.

Amasya bölgesinde, merkez ilçeye bağlı olan Abacı, Boğazköy ve Tatar köyleri, Ali Seydî Sultan ocağı'nın talip köyleridir. Ocak dedeleri, yukarıda ifade ettiğimiz, Malatya'nın Hekimhan ilçesinin Akmağara, Bahçedamı ve Salıcık köyleri ile Çorum'un Alaca ilçesinin Değirmendere ve Söğütözü köylerinde yaşamaktadır (Aksüt, 2009: 114). Ayrıca, bu ocağın Amasya dışındaki talipleri, Çorum, Yozgat, Eskişehir, Malatya, Sivas ve Kütahya gibi illere dağılmışlardır (Aksüt, 2009: 114-115).

c) Pir Sultanlılar

Bu grup, Pir Sultan Abdal'ı mürşid olarak kabul edip ona bağlı olduğu için bu isimle anılmaktadır. Pir Sultan Abdal ile ilgili en önemli bilgi kaynağımız, bölgedeki sözlü gelenek olmakla birlikte onun yaşamı ve tarihsel kişiliği ile ilgili elimizde çok fazla bilgi yoktur. Bu yüzden onun tarihsel kişiliği, somut, bilimsel anlamda güvenilir bilgilerden çok, menkıbe ve efsanevi birtakım rivayetlere dayandırılmaktadır.²²

Şimdi biz, Pir Sultan Abdal ile ilgili sözlü gelenekten bize gelen bilgi ve malzemeleri harmanlayalım; Asıl ismi Haydar olan Pir Sultan Abdal, XVI. yüzyılda yaşamış olup ailesi Horasan'ın Hoy şehrinden gelerek Sivas'ın Yıldızeli ilçesi Banaz köyüne yerleşmiş, kendisi de burada doğmuş ve tüm hayatını Sivas yöresinde geçirmiştir. Esasen, şiirlerindeki muhteva ile sözünü ettiği tasavvuf kültürü dikkate alındığında, onun tekke eğitimi almasının yanında ciddi bir medrese tahsili gördüğü de ortaya çıkmaktadır. Yine Pir Sultan Abdal'ın hem kendi adıyla anılan önemli bir ocağın kurucusu ve ilk pîri, hem de yaşadığı dönemde nüfuzlu bir tarikat şeyhi olduğu anlaşılmaktadır. Zira onun mürşidi, yaşadığı dönemin tanınmış şeyhlerinden biri olan Hasan Efendi'dir. Hasan Efendi, bir süre Hacı Bektaş tekkesinde postnişinlik yaptıktan sonra Koyun Baba tekkesinde de postnişin olmuştur. Pir Sultan Abdal, şiir ve nefeslerinde ondan bu yüzden daima sevgi, saygı ve hayranlıkla söz etmektedir. Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Kanuni Sultan Süleyman ile Şah İsmail'in oğlu Şah Tahmasb dönemlerinde yaşadığı anlaşılan Pir Sultan Abdal, Osmanlı-Safevî çatışmalarının yaşandığı süreçte Safevî taraftarlığı yapmış ve sahip olduğu manevi konum ile söylediği şiirlerle birlikte halkı

²² Pir Sultan Abdal ile ilgili anlatılan bu menkıbelerle gerçek tarihsel olaylar, öylesine iç içe geçmiş ve birbirine karışmıştır ki, bunları birbirinden ayırmak çok zor görünmektedir. Zira bu noktada var olan yazılı bilgiler, menkıbe ve şiirlerinden öteye geçmemektedir. Bundan dolayı pek çok araştırmacı, onun efsanevi/menkıbevi kişiliğinden yola çıkarak tarihsel birtakım ipuçları elde etmeye çalışmaktadır. Yine bu yüzden bazı araştırmacılar, birden çok Pir Sultan Abdal olduğu noktasında görüş belirtmekte, hatta ısrarcı olmaktadır. Geniş bilgi için bk. Aslanoğlu, 1984; Bezirci, 1986; Deligöz, 2007: 26-124.

Safevîler için hareket etmeye yönlendirmiştir. Bundan dolayı Osmanlı siyasal iktidarı tarafından idam edilmiştir.²³

Dinî-tasavvufî Türk halk edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Pir Sultan Abdal, aynı zamanda ülkemizdeki Alevîler tarafından yedi ulu ozan/kanaat önderlerinden biri olarak kabul edilir; bu yüzdendir ki, deyiş ve nefesleri yüzyıllar boyunca cemlerde büyük bir coşku ile okunmuş, günümüzde de aynı coşkunluk ve heyecanla okunmaktadır. Pir Sultan Abdal, Alevî-Bektaşî anlayışını şiirlerine sade ve akıcı bir dille yansıtmış, yine yaşadığı dönemde şahit olduğu tarihsel ve sosyal hadiseleri şiirlerinde ustalıkla dile getirmiştir. Ayrıca, şiirlerinde bol bol tasavvufî konuları işleminin yanında, Kerbelâ matemi, tevellâ ve teberrâ gibi şiflik içerikli konuları yoğun biçimde ifade etmiştir.

Bir diğer ismi Koca Haydar ocağı olan Pir Sultan Abdal ocağının üç merkezi bulunmakta olup ilk anda akla geleni, onun doğduğu yer olan Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Banaz köyüdür; diğeri ise, Tunceli'nin Pülümür ilçesi Hacılı (Bahçecik) köyü olup burada bulunan ocak-zâde dedeler, Pir Sultan Abdal'ın soyundan geldiklerini zaten söylemektedirler. Bahçecik köyünün bütünüyle ocak-zâde olan halkı, Kerbelâ'ya gidip geldikten sonra köyün adı, Hacılı'ya dönüşmüştür. Banaz köyünde ise, ocak kurucusu olan Pir Sultan Abdal'la ilgili olduğu kabul edilen pek çok yer bulunmaktadır (Yaman, 2006: 123-125). Bir diğer ocak merkezi ise, Tokat'ın Almus ilçesi Çambulak köyündedir (Avcı, 2008: 93-94).

Pir Sultan Abdal ocağının Pir Sultan Abdal'dan sonra, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, üç ayrı merkezde varlığını sürdürmesinin sebebi, çocuklarının buralara dağılmış olmasıdır. Zira kendisinden sonra bir yandan, kendi köyü olan Banaz köyünde oğlu Seyyid Ali Sultan; öte yandan Tunceli Pülümür Hacılı köyünde diğer oğlu Er/Emir Gâib Sultan (Pir Gâib); yine Tokat Almus Çambulak köyünde ise, Pir Mehmet, bu geleneği sürdürmüşlerdir (Avcı, 2008: 93; Saltık, 2009: 174-175).

Amasya bölgesindeki Pir Sultan ocağı talipleri, Gümüşhacıköy ilçesine bağlı Doluca ile Merzifon'un Hırka köylerinde yaşamaktadırlar. Yine bu ocağa mensup dedeler, Sivas ve Tunceli illerinin dışında Tokat, Erzincan, Samsun, Kocaeli, Eskişehir, Çorum ve Muş gibi illerde yaşamaktadırlar. Öte yandan

²³ Menkıbe ve bazı rivayetlere göre Pir Sultan'ın Seyyid Ali Sultan, Er/Emir Gâib Sultan ve Pir Mehmet isimli üç oğlu ile Sanem isimli bir kızı vardır. Oğulları kendisinden sonra Tunceli ve Tokat'a gittikleri için ocak, bu bölgelerde de yayılmıştır. Yine hem en önemli müritlerinden biri, hem de yardımcısı olan Kul Himmet ile Kul Hüseyin, günümüzde bilinmektedir. Geniş bilgi için bk. Gölpinarlı, 1995: 8-22; Ergun, 1930: 307-310; Noyan, 1998: I, 279-283; Mélikoff, 1998: 290-295; Özmen, 1998: II, 195-283; Kılıç, 2008: 55-69; Üçer, 2005: 196-197; Öz, 2006: 355-365; Deligöz, 2007: 322-400; Köprülü, 1928: 223-224; Günay, 1997: 126-133; Avcı, 2008: 82-94.

talipleri ise, yine aynı illerde yaşamaktadırlar (Yaman, 2006: 125; Aksüt, 2009: 122; Sarıçoban, 2010: 226; Yıldız, 2013: 3-4).

4) Ağu içen/Ağuçan Ocağı'na Bağlı Olanlar (Ağu içenliler)

Ağu içen, diğer bir ismi ile *Karadonlu Can Baba ocağı*, genel anlamda doğu Anadolu coğrafyasında yaygın olan bir ocak olup talip topluluklarının, zaman içerisinde Amasya ili sınırları içerisine gelip yerleştikleri görülmektedir. Anadolu Alevî/Bektaşî inanç ve kültüründe önemli bir yeri olan ve müşrid ocağı olarak kabul edilen Ağu içen ocağının merkezi olarak üç ayrı yerleşim yeri öne çıkmaktadır; Bunlardan ilki, Elazığ'ın merkez ilçesine bağlı olan Sün köyü'dür. Burada ocak kurucusu olan *Seyyid Temiz*, diğer bir ifade ile Karadonlu Can Baba ile oğlu Koca Seyyid'in türbesi bulunmaktadır.²⁴ Diğer, Tunceli'nin Hozat ilçesine bağlı olan Karabakır (Söğütlütepe) köyü ki, burada ocak kurucusunun diğer oğlu Seyyid Mençek'in türbesi bulunmakta olup yine bu soydan gelen dedesoylu aileler burada yaşamaktadır. Ocağın Amasya bölgesindeki temsilcilerinin Seyyid Mençek evlatlarından geldiği kabul edilmektedir.²⁵ Bir diğer ocak merkezi ise, Malatya'nın Arguvan ilçesindeki Mineyik (Kuyudere) köyüdür. Burada hemen ifade edilmelidir ki Ağu içen ocağı dedeleri, hem yollarının, hem de soylarının İmam Zeynelabidin (94/712)'e dayandığını ifade etmelerinden dolayı ocak, *İmam Zeynelabidin ocağı* şeklinde de adlandırılır (Atalay, 2013: 127; Yaman, 2006: 244; Aksüt, 2009: 167-170).

Halk arasında *Ağuçan* ve *Avuçan* gibi isimlerle de anılan ocağın ismi, sözlü geleneğe anlatılan olağanüstü bir hadiseye dayandırılır. Bu hadise, ocağın kurucusu olan Seyyid Temiz ile kardeşi Seyyid Can'ın ağı yani zehir içtikten sonra ölmemeleri hadisesidir. Sözlü geleneğe göre bu kerametten sonra ocak, bu isimle anılmıştır (Atalay, 2013: 127-128; Kocadağ, 2001: 287; Peker, 1991: 211-217). Ocak kurucusu olan Seyyid Temiz/Karadonlu Can Baba, ocak içerisindeki sözlü geleneğe göre, kendisi gibi Ahmed Yesevî kültürü ve irfanı ile yetişmiş olan Seyyid Can isimli kardeşi ile birlikte tahmini olarak XIV. yüzyılda Moğol istilası sebebiyle, Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Anadolu'nun İslamlaşmasında etkin bir rol oynamıştır. Yine sözlü geleneğe göre Seyyid Temiz, Lokman Perende'nin torunudur (Saltık, 2009: 146). Dolayısıyla sözlü geleneğe göre ocağın kurucuları ile Ahmed Yesevî arasında çok yakın bir ilişkinin olduğu ifade edilir. Seyyid Temiz'in ölümünden sonra Koca Seyyid, Köse Seyyid, Seyyid Mençek ve Mir Seyyid isimli çocukları, Anadolu'da değişik bölgelere dağılarak aynı misyonu sürdürmüşlerdir (Yaman, 2006: 96; Aksüt, 2009: 168; Birdoğan, 1995: 264-265).

²⁴ Sünköyü ile ilgili olarak bk. Erdentuğ, 1971: 5-55; Keskin, 2004.

²⁵ Çelebi Eken, Göynücek, Tencirli, Dede.

Amasya bölgesinde ocağın dedeleri, Göynücek ilçesinin Tencirli köyünde yaşamakta olup²⁶ yine aynı ilçenin Gafarlı, Şarklı, Asar, Çayan, Terziköy, İkiyaka, Çaykışla, Ayvalıpınar, Koyuncu, Harmancık ve Başpınar köyleri, bu ocağa bağlı olarak erkân yürüten talip köyleridir. Amasya dışında ocağın dedeleri, ağırlıklı olarak Elazığ, Tunceli, Malatya, Erzincan ve Sivas'ta yaşamaktadırlar. Ocağın talip kitlesinin ise, geniş bir coğrafyaya yayıldığı ve daha çok doğu ve orta Anadolu illerinde yaşadığı anlaşılmaktadır (Birdoğan, 1995: 177-178; Yaman, 2006: 94-95; Atalay, 2013: 124-125). Ayrıca, bu ocakta diğer Alevî ocaklarında pek görülmeyen bir durum dikkat çekmekte olup bu da, ocak mensuplarının bir kısmının etnik anlamda Türkmen olmasına karşılık, diğer bir kısmının ise, Kürt kökenli olmasıdır (Aksüt, 2009: 167).²⁷

5) Hubyar Sultan Ocağı'na Bağlı Olanlar (Hubyarlılar)

Amasya bölgesinde az da olsa bulunan bu grup, Tokat'ın Almus ilçesinin Hubyar köyündeki "Hubyar Tekkesi"ne bağlı olarak erkân yürütmektedir. Bu tekke, Hubyar Sultan ocağının merkez tekkesi olarak kabul edilir.

Ocağa ismini veren Hubyar Sultan'ın²⁸ bölgede yaşayan sözlü geleneğe göre Horasan erenlerinden olup XIII ya da XIV. yüzyılda yaşadığı ve Oğuz boylarından Beydili Türkmenlerine mensup olduğu kabul edilmektedir. Burada belirtmemiz gerekir ki, sözlü gelenekte Hubyar Sultan ile XVI. yüzyılda yaşamış olan torun Hubyar Abdal'ın birbirine karıştırıldığı görülmektedir (Karaman, 2004: 222). Bu durum, bazı ocak mensupları tarafından zihinsel bir karışıklık olarak kabul edilmeyip reenkarnasyon inancının varlığından dolayı, Hubyar Sultan'ın daha sonra torunu Hubyar Abdal'ın bedeninde dünyaya yeniden gelmesi olarak ifade edilir.²⁹ Hubyar Sultan'ın on iki imamlardan İmam Musa Kâzım (183/799) ya da İmam Ali Rıza (203/818) soyundan geldiği ve müridinin de Üryan Hızır olduğu söylenmektedir. Öyle ki bu anlatıya göre Hubyar Sultan, Üryan Hızır'a on yedi sene hizmet etmiştir. Bu yüzden ocağın asıl pîri, Üryan Hızır olarak kabul edilir (Gülten, 2010: 93).³⁰ Yine asıl adının Ahmet oluşu ve muhiplerinin de ona Hoca Ahmet demelerinden dolayı, Ahmed Yesevî (562/1166-67) ile karıştırılır. Bu yüzden Hubyar Sultan, Ahmed Yesevî'nin halifesi, hatta bizzat kendisi olarak kabul edilir. Ayrıca, sözlü geleneğe göre, onu Ahmed Yesevî'nin okuttuğuna inanılır,

²⁶ Çelebi Eken, Göynücek, Tencirli, Dede.

²⁷ Ayrıca Ağu içen ocağının soy ağacı için bk. Birdoğan, 1995: 205-221, 261-265.

²⁸ Araştırmacılara göre Hubyar ismi, Farsça bir kelime olup "güzel yâr" ve "güzel dost" gibi anlamlara gelmektedir. bk. Aksüt, 2009: 198.

²⁹ Ayrıca ocak mensupları arasında Hubyar Sultan'ın bu dünyada gâib bir eren olarak yaşadığına inanıldığı için yeni doğan çocuklara bu isim verilmez. bk. Kenanoğlu ve Onarlı, 2002: 29, 41; Karaman, 2004: 225.

³⁰ Ayrıca ocak içerisindeki sözlü anlatıma göre fırına atılan Hubyar Abdal, Üryan Hızır'ın yardımıyla kurtulmuş, bu yüzden ona mürit olmuştur. bk. Kenanoğlu ve Onarlı, 2002: 42; Gülten, 2010: 93.

buna göre Hubyar Sultan'ın, Hoca Ahmed Yesevî dergâhında yetişen dervişlerden biri olduğu, bu çerçevede yine, Ahmed Yesevî'nin nefes oğlu olan Kutbettin Haydar'ın Hubyar Sultan olduğu söylenerek Hubyar Sultan ile Ahmed Yesevî arasındaki ilişki sürekli vurgulanır (Üçer, 2005: 191).³¹ Ayrıca, Hubyar Sultan'ın Hacı Bektaş Velî'nin halifelerinden biri olduğu ve onunla birlikte Anadolu'ya geldiği; hatta Hubyar'a bu ismi Hacı Bektaş Velî'nin bizzat kendisinin verdiği söylenmektedir (Kenanoğlu ve Onarlı, 2002: 34-36).

Hubyar Sultan ocağının tarihsel gelişimine bakıldığında, bu noktada üç farklı dönemden söz etmek mümkündür. Bu dönemlerden ilki, XIII ve XIV. yüzyıllarda Hubyar Sultan ile gerçekleşen kuruluş ve oluşum dönemi; ikinci dönem, XVI. yüzyılda Hubyar Abdal ile gerçekleşen kurumsallaşma dönemi diyebileceğimiz dönem ki, bu dönemde ocak mensuplarının konar-göçerlikten yerleşikliğe geçtiği tahmin edilmektedir; üçüncü dönem ise, XIX. yüzyılda ocak içerisinde Veli Baba'nın ayrılmasıyla yaşanan farklılaşmadan dolayı, ocağın artık günümüzdeki yapısını kazandığı dönemdir (Üçer, 2005: 192; Kenanoğlu ve Onarlı, 2002: 36-38, 41-44, 104-106).

Ocağın kuruluş dönemi denilebilecek ilk dönemde Hubyar Sultan'ın Tokat başta olmak üzere çevre illerde yaşayan Alevî kitlelere dinî ve siyasi önderlik yaptığı görülür. Hubyar Sultan'dan sonra ocağın gelişimi açısından Hubyar Abdal dönemi, oldukça önemli bir dönemdir. Sözlü geleneğe göre Hubyar Abdal, 1527 yılında Zünnûnoğlu Halil tarafından başlatılan ve Baba Zünnûn ayaklanmasının bir devamı olarak adlandırılan ayaklanmada önemli bir rol üstlenmiştir. Bu ayaklanma, bastırıldıktan sonra ayaklanmadan kurtulanlar, bölgenin yüksek dağlarına sığınarak yaşamlarını buralarda devam ettirmiş olup Hubyar Abdal, ayaklanma sonrası günümüzde türbesinin bulunduğu köye yerleşmiştir (Yaman, 2006: 113; Kenanoğlu, 2002: 541).³²

Hubyar Abdal, buraya yerleştikten sonra bir yandan tekkesini kurmuş, öte yandan bu bölgeyi ekmeye, biçmeye, ürünler yetiştirmeye ve hayvancılık yapmaya başlamıştır. Bu süreçte ocak mensupları, konar-göçerlikten artık yerleşik hayata doğru geçmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle kendisine bir ferman verilmiş ve bu fermana göre bu bölgeden elde edilen gelirlerden vergi alınmaması, buradan elde edilen gelirlerin tekkeye bağışlanması istenmiştir. Hubyar Abdal'ın ayrıca Sivas'ta bulunan Ali Baba ile musahip olduğu, hatta ikisinin kardeş oldukları, Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet ile aynı dönemde yaşadıkları söylenmektedir. Hubyar Abdal'ın ölümünden sonra köyde onun adına bir türbe yapılmış olup türbenin

³¹ Hubyarlılar arasında Ahmed Yesevî ile ilgili menkıbeler, sürekli anlatılarak canlılığını korumakta ve Hubyarlıların deyişlerinde Ahmed Yesevî sık sık anılmaktadır. bk. Yaman, 2005: 150; Kenanoğlu ve Onarlı, 2002: 31-33.

³² Ayrıca o dönemler ismi Gürgençukuru mezrası olan Hubyar köyü, 2643 m yükseklikte olup bölgenin en yüksek dağı olan Tekeli dağının eteklerinde yer almaktadır. bk. Kenanoğlu ve Onarlı, 2002: 103.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı tahmin edilmektedir (Kenanoğlu ve Onarlı, 2002: 41-46).

Hubyar Sultan ocağı, XIX. yüzyılın sonlarına doğru kendi içerisinde bir ayrışma yaşamış; şöyle ki, Tokat Zile’de bulunan Veli Baba ile eşi Anşa Bacı, kendilerinin bizzat Hubyar Sultan’dan el aldıklarını iddia ederek diğer Hubyar dedelerinden ayrılmışlar, bu şekilde bağımsızlıklarını ilan ederek müstakil bir grup oluşturmaya başlamışlardır. Bu ayrışmadan sonra Tokat Zile ile Amasya yöresinde bulunan Hubyar talipleri de, Veli Baba ve takipçisi olan dedelere görülmeye, sorulmaya ve yol erkânı yürütmeye başlamışlardır. Günümüzde *Anşa Bacılılar* şeklinde tanınan bu grup, Hubyar Sultan ocağının en kalabalık grubunu oluşturur. Bu şekilde Hubyar ocağı, kendi içerisinde *Dedeci*, *Anşa Bacılı*, *Rüstem Ağalı* ve *İbrahim Ethemli* olmak üzere farklı alt gruplara ayrılmıştır (Üçer, 2005: 192-194; Yaman, 2006: 113; Aksüt, 2009: 197). Bu ayrışmaya rağmen Hubyar ocağı talipleri, tüm gruplarıyla, gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı ve kendi içlerine dönük kapalı bir cemaat yapısını sürdürdüklerinden dolayı otantik özelliklerini koruyarak geleneksel yapılarını günümüze getirmişlerdir. Hubyarlıların geleneksel yapılarını bozulmadan günümüze taşımalarından dolayı Alevî/Bektaşî ocak ve grupları içerisinde istisnai ve farklı bir yerleri vardır.

Hubyar Sultan ocağı dedelerinin Hubyar Sultan ile Üryan Hızır arasındaki ilişkiden dolayı, önceki yüzyıllarda Üryan Hızır ocağına bağlı oldukları ve bu ocağın dedelerine görüldükleri söylenmektedir.³³ Ancak öyle anlaşılmaktadır ki zamanla Üryan Hızır dedeleri, Hubyar köyüne gelemedikleri için Hubyar dedeleri birbirlerine el vermeye başlamışlardır (Kenanoğlu, 2002: 547). Hubyar Sultan ocağı dedeleri, Hubyar Sultan’ın yanında Hacı Bektaş Velî’yi de serçeşme ve pîr olarak kabul etmektedirler. Hacı Bektaş Dergâhı’nın postunda oturan ve onu temsil eden Çelebiler’den zaman zaman icâzetnâme almalarına rağmen, çoğunlukla bağımsız bir tarzda talipleri ile ilişki kurarak hizmetlerini gördükleri görülmektedir. Ocak mensupları arasında düşkünlük olayı görüldüğünde ise, ocağın düşkünlüğü, Hızır Abdal ocağı ya da Hacı Bektaş Velî ocağına “görülmede”, suçlarının karşılığını o şekilde görmektedirler.

*Sıraç toplulukları*³⁴ diye de tanımlanan Hubyar Sultan ocağını diğer Alevî/Bektaşî ocaklarından ayıran bazı hususlar bulunmaktadır. Örnek olarak

³³ Üryan Hızır ocağının bilinen en eski merkezi, Üryan Hızır’ın türbesinin de bulunduğu Tunceli’nin Pertek ilçesine bağlı Zeve köyüdür. bk. Aksüt, 2009: 189; Gülten, 2010: 86.

³⁴ *Sıraç* kavramı, birleşik bir kavram olup ‘sır’, giz, gizlilik anlamında olup ‘aç’ sözcüğü ise açmak fiilinden gelmektedir. Kavramın anlamı üzerinde farklı görüşler olmakla birlikte, kabul gören ve genelde bilineni, *gizliliği kaldırmak* ve *sırrını açmak* anlamında oluşudur. Ocak içindeki sözlü geleneğe göre Şeyh Sâfi, Anadolu’ya müridlerini yollarken ‘gidiniz, orada sırrı açınız’ demiştir. Ayrıca *Sıraç* kavramı Arapça kökenli ‘sirâc’ kelimesiyle bağlantılı olarak, ışık, nur, چراغ ve kandil gibi anlamlara da

onlar arasında diğer Alevî ocaklarından farklı biçimde *Şeyh*'lerin bulunduğu görülür. Şeyh, Hubyar köyündeki Hubyar türbesi ile tekkesinin bakım ve onarım işleriyle ilgilenmektedir (Türkdoğan, 1995: 519; Kenanoğlu, 2002: 548).³⁵ Ayrıca Sıraçların kendi aralarında konuştukları gizli bir dilleri olduğu söylenmekte olup bu dil, 80-100 sözcüklü bir yapıya sahiptir (Aksüt, 2009: 195). Yine Sıraçların diğer Alevî ocaklarından bir diğer farkı, onlarda musahipliğin olmamasıdır (Türkdoğan, 1995: 505-506).

Amasya bölgesinde merkeze bağlı Damudere³⁶, Köyceğiz, Meşeliçiftliği köyleri ile Gümüşhacıköy'e bağlı Akpınar, Güllüce³⁷; Göynücek ilçesine bağlı Ardıçpınar, Davutevi; Merzifon'a bağlı Hayrettin ve Yakupköy, Hubyar Sultan ocağının talip köyleridir. Amasya dışında ise, Hubyar ocağı mensupları, başta Tokat'ın Almus ilçesi Hubyar köyü olmak üzere Tokat'ın diğer köyleri ile Sivas, Çorum, Samsun, Yozgat, Aydın, Manisa, Kocaeli, Erzurum ve Erzincan gibi illere bağlı köylerde yaşamaktadırlar (Yaman, 2006: 114-115 Yılmaz, 2009: 33-38; Kenanoğlu ve Onarlı, 2002: 105-106; Doğanay, 2000: 37-38; Yıldız, 2013: 3-4).

6) Pîrî Baba Ocağı'na Bağlı Olanlar (Pîrî Babalılar)

Geleneksel Alevîlik'teki hiyerarşik yapılanmada konumu tam olarak belirlenemeyen ocaklardan biri olan Pîrî Baba ocağının merkezi, Amasya bölgesinin Merzifon ilçesindeki Pîrî Baba tekkesidir. Ocağa ismini veren Pîrî Baba'nın XV. yüzyılda Merzifon'da yaşadığı tahmin edilmekte olup yaşamı ve tarihsel kişiliği ile ilgili olarak diğer bazı ocak kurucuları gibi, ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Ancak, Suraiya Faroqhi'nin ifade ettiği gibi (Faroqhi, 2001: 124-127)³⁸, onun önemli ölçüde Kalenderî gelenekten geldiğini ve Bektaşîlik'le de bir miktar irtibatlı olduğunu söyleyebilmekle birlikte, onunla ilgili sahip olduğumuz bilgilerin kaynağı olarak şu an elimizde *Menâkıb-ı Pîrî*

gelmektedir. Sıraçların kendi arasında bu kavram, özellikle doğruluk, doğru olan, gerçekten ayrılmayan ve sözüne güven duyulan kimse anlamına gelmektedir. Tasavvufî anlamda ise, iki anlamının olduğu ileri sürülmektedir. İlk anlamına göre ketum, sır vermeyen ve sırrını ifşa etmeyen; diğeri ise, Hak Muhammed Ali yolunda sır perdesini açıp kaldıran, gönül gözü açık, gönül gözü ile Hakkı gören demektir. bk. Yılmaz, 2009: 15-16; Türkdoğan, 1995: 508-509.

³⁵ Ayrıca 'Şeyh' kavramının Sıraçlar arasına sonradan girdiği düşünülmektedir. Çünkü Hubyar dervişle ilgili kayıtlarda 'Şeyh' kelimesi hiç geçmemektedir. Bu ünvana Osmanlı Devleti'nin verdiği ferman ve beratlarında rastlanmaktadır. Bu durum, Hubyar köyünde bulunan tekke bakıcısına 'Şeyh' ünvanını siyasal iktidarın vererek ocak mensuplarının da zamanla bu ünvanı benimsemiş olabileceklerini akla getirmektedir. bk. Kenanoğlu, 2002: 548.

³⁶ İsmail Özkan, Amasya, Damudere, Aşık.

³⁷ Veli Karaman, Gümüşhacıköy, Güllüce, Dede.

³⁸ Ayrıca Faroqhi, daha sonra yaptığı çalışmalarda Pîrî Baba'nın Bektaşîlik'le ilişkisinin hemen hiç olmadığı, özellikle menâkıbnâme'sinden hareketle böyle bir şeyin söylenemeyeceği kanaatine varmıştır. bk. Faroqhi, 2003: 39-40, 147-148.

Baba/Velâyetnâme isimli bir eser bulunmaktadır³⁹. Yine Evliya Çelebi de eseri olan *Seyahatname*'de Pîrî Baba ile ilgili önemli bazı bilgiler vermektedir (Evliya Çelebi, 1975: II, 631).

Menâkıb-ı Pîrî Baba isimli esere göre Pîrî Baba, Merzifon'un Narince köyünde doğmuştur, ardından yedi-sekiz yaşlarında iken annesi Gülbahar Sultan, onu Merzifon'a götürüp bir ayakkabıcı ustasının yanına çırak olarak verir. Böylece Pîrî Baba, bir yandan küçük yaşlardan itibaren hayatın bizzat içinde öğrenip tecrübe kazanarak, öte yandan ibadet ehli ve keramet sahibi bir eren olarak yetişir. Öyle ki anlatıya göre, öğle namazlarını Kabe'de kılar ve tekrar gelip mesleği ile meşgul olurdu, ustası ondan su istediğinde ona Kabe'den zezem suyu getirirdi (Şamluoğlu Hoca İbrahim, Trz.: 22-23). Yine bölgede yaşayan sözlü geleneğe göre, Pîrî Baba, Horasan erenlerinden olup on iki imamlardan biri olan Musa Kâzım evlatlarındandır.

Köprülü'nün *Pîr Dede* olarak tanımladığı (Köprülü, 1981: 73) Pîrî Baba, tasavvufî eğitimini önce Ahmed Yesevî'den, sonra Lokman Perende'den almıştır (Evliya Çelebi, 1975: II, 631). Yine sözlü geleneğe göre, Hacı Bektaş Velî'nin daveti üzerine, İslamiyeti yaymak amacıyla dervişleriyle birlikte Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve Anadolu'da ilk olarak Malatya ili Arapgir ilçesinin Rutik denilen mezrasında konaklamış olup bu yüzden bu mevkiye günümüzde *Pîrî Baba düşeği* denilmektedir (Onarlı, 2000: 182-183). Ardından yine Hacı Bektaş Velî'nin isteği üzerine Merzifon'a gelerek buraya yerleşmiş, tekke tesis etmiş ve ölünceye kadar artık burada faaliyetlerini sürdürmüştür. Kendisinden sonra öğrencilerinden biri olan ve Menâkıb-ı Pîrî Baba'nın da yazarı olan Şamluoğlu Hoca İbrahim tarafından buraya onun adına zaviye yaptırılmıştır (Şamluoğlu Hoca İbrahim, Trz.: 83-84).

Pîrî Baba'nın yaşadığı dönemde topluma sadece dinî ve ahlakî anlamda değil, sosyal anlamda da öncülük yaptığı ve katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden o, sadece İslamiyeti yaymakla kalmamış, bunun yanında Merzifon'da zanaatkâr zümre başta olmak üzere halka dokumacılığı da öğretmiştir. Bu durum, onun tıpkı Keçeci Baba gibi, bir Ahi babası olabileceğini akla getirmektedir. İşte bu yüzden esnaf ve sanatkârın pîri olarak kabul edilmiştir. Ömrünün büyük bir kısmını Merzifon'da Eski Hamam civarındaki bir mahallede geçirmiş olan Pîrî Baba, rivayete göre önceleri suyu çok az olup damla damla akan bu hamamı, olağanüstü bir şekilde tamir ederek normal çalışır hale getirmiştir. Yine okuma yazması olmamasına rağmen, çok istisnai

³⁹ *Menâkıb-ı Pîrî Baba/Velâyetnâme*, Pîrî Baba'nın müritlerinden biri olan Şamluoğlu Hoca İbrahim tarafından XVI. yüzyıl başlarında yazılmış olduğu tahmin edilen 18 varaklık el yazması bir eserdir. Orijinal nüshası, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine bölümünde 1313 numarada kayıtlı olan eser, Pîrî Baba'nın velîliği, menkabevî hayatı ve bu çerçevede ilgi çekici menkabelerini anlatmakta olup araştırmacı Muzaffer Doğanbaş tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek yayınlanmıştır. bk. Şamluoğlu Hoca İbrahim, Trz.: 22-85.

ve sıra dışı bir dinî bilgiye sahiptir. Ayrıca, önemli bir manevi gücü vardır. Bu anlamda o, kendi kendini yetiştirmiş, sıra dışı ve karizmatik bir insan olarak dikkat çekmektedir. Tamir ettiği hamamın külhanında yaşayan Pîrî Baba'yı bazı Merzifonlu alimler, dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmed'e kalendermeşrep tavırlarından dolayı olsa gerek, şikayet edince onu cezalandırmak üzere Merzifon'a gelen hükümdar, onun bazı kerametlerini görüp ermiş bir kişi olduğunu anlamıştır. Ayrıca Pîrî Baba, ona İstanbul'u fethedeceği müjdesini vermiştir. Fetihden sonra Fatih Sultan Mehmed, Pîrî Baba'ya pek çok arazi ile hediye bağışlamak ister; fakat Pîrî Baba, bunları kabul etmez ve kendisine hayır dua etmeleri için Merzifon ulemasına verilmesini talep etmiştir. Yine sözlü geleneğe göre Pîrî Baba, Çorum Osmancık'ta türbesi bulunan ve bir Kalenderî dervişi olan Koyun Baba ile musahiptir.⁴⁰ O'nun yaşamı boyunca evlenmediği ve bu şekilde öldüğü anlaşılmaktadır (Onarlı, 1997: 19-20). Pîrî Baba'nın mirasından elimizde kalan en önemli kaynak olan Menâkıb-ı Pîrî Baba'da anlatılanlar ışığında, Pîrî Baba'nın XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet ve Koyun Baba ile aynı dönemlerde yaşadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde Merzifon ilçesinin Oymaağaç ve Oymak köylerinde yaşayanlar, Pîrî Baba ocağından gelen dede aileleridir (Yaman, 2006: 125; İpek, 2010: 389). Ocağın merkezi, Merzifon ilçesinin Nusratiye/Tekke mahallesinde bulunan Pîrî Baba tekke ve türbesidir. Tekke, Alevî ve Sünnî değişik kesimler tarafından sürekli ziyaret edilen ve adaklar adanan önemli bir inanç merkezi olma özelliğine geçmişte sahip olduğu gibi, günümüzde de bu özelliğini korumaktadır (Yıldız, 2011: 474-475). Amasya bölgesi dışında Sivas'ın Yıldızeli ilçesi, Üyük, Sarıkaya, Karakaya, Ortaklar, Çavuşlu, Üreğil ve Kaman köyleri, Çorum'un Alaca ilçesindeki Eskiyyapar köyü ile Samsun'un Havza ilçesindeki bazı köyler, Pîrî Baba ocağına bağlı talip köyleridir (İpek, 2010: 389; Yıldız, 2013: 3-4; Esen, 2010: 73). Ayrıca, Amasya bölgesinde son dönemlerde yetişmiş önemli bir ozan olan *Kul Fakir* (1873-1938), Pîrî Baba evlatlarından bir dede olarak bilinmekte olup "Aşık Kul Fakir" mahlası ile pek çok şiir yazmış, deyişler söylemiştir (Aktaş ve Yücel, 1991: 5-18).

7) Battal Gazi Ocağı'na Bağlı Olanlar (Battal Gazililer)

Battal Gazi ocağının merkezi, Eskişehir'in Seyitgazi ilçesindeki tekke ve türbe olup ocağa ismini veren Seyyid Battal Gazi'nin hayatı ve tarihsel kişiliği ile ilgili olarak çok fazla bilgi sahibi değiliz. Zira onunla ilgili bilgilerimiz, diğer bazı ocak kurucuları gibi, önemli ölçüde halk arasında anlatılan sözlü kültüre dayanmaktadır. Bu yüzden Battal Gazi'nin gerçek tarihsel şahsiyeti ile

⁴⁰ Pîrî Baba ile ilgili olarak bk. Şamluoğlu Hoca İbrahim, Trz: 22-24, 47-69; Aşkun, 1947: 12-30; Böcekçi, 2002: 87-88; Şahin, 2007: 279-280; ayrıca Koyun Baba ile ilgili olarak bk. Taşgın, 2017: 63-73, 123-271; Doğanbaş, 2015: 21-30, 43-89; Çıplak, 2001: 14-36; Savaş, 2004: 199-217; Şahin, 2003: 229-230; Gürel, 1991: 149-210.

menkıbevi şahsiyeti, efsanelerin gölgesi altında birbirine karışmış durumdadır.

Seyyid Battal Gazi, VII ve VIII. yüzyıllarda yaşamış olup Emevîler döneminde Malatya'yı fetheden Hüseyin Gazi'nin oğludur. Hemen hemen bütün kaynaklar, asıl adının Abdullah; künyesinin ise Ebû Hüseyin ya da Ebû Yahyâ olduğunu bildirirler. Kaynakların çoğu onun aslen Arap olduğunu belirtmekle birlikte, İbnu'l-Esîr, onun Emevîler'e intisab etmiş azatlı bir köle (mevâlî) ailesinden geldiğini belirtir (İbnu'l-Esîr, 1965: V, 129). Seyyid ünvanı, soyunun on iki imamlara dayandığına inanılmasından; battal adı ise, yiğitlik ve cesaretinden gelmektedir.

Malatya'da doğmuş olan Seyyid Battal Gazi, tıpkı babası gibi, Anadolu'nun İslamlaşmasında çok önemli rol ve etkileri olan bir komutan, komutan olmasının yanında bir gazi-velî/alp erendir. Öyle ki Emevîler'in 717-740 yılları arasında Bizans'a karşı yürüttüğü mücadelelerde önemli bir rol almış, kahramanlık ve çalışkanlığı sayesinde komutanlığa, hatta Misis şehri valiliğine kadar yükselmiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki Seyyid Battal Gazi, hem Müslüman hem de Hıristiyan kaynaklara yansıyan efsanevi şöhretini bu süreçte kazanmıştır. Ardından Bizanslılarla Eskişehir'in bugünkü Seyitgazi ilçesinin bulunduğu antik Akroinon mevkiinde yapılan bir muharebe esnasında şehit düşmüş (122/740) ve oraya defnedilmiştir; Anadolu Selçukluları döneminde I. Gıyâseddin Keyhüsrev, burada bir türbe ve mescit yaptırmış olup burası, kısa zamanda büyük bir ziyaretgâh haline gelerek önemli bir yerleşim merkezi olmuş ve böylece, bugünkü Seyitgazi kasabası kurulmuştur. Sonrasında ise Anadolu halkı, onun kişiliğini kahraman bir evliya olarak destanlaştırmış, yaşamını da efsane haline getirerek hem gönlünde, hem de hafızasında yüzyıllar boyunca yaşatmıştır. Yine yüzyıllar boyu onun kahramanlık ve başarıları, *battalnâme* isimli menkıbeler mecmuasıyla nesilden nesile aktarılmıştır (Demir ve Erdem, 2006: 25-61; Ocak, 1992: 206-208).⁴¹ Böylece Battal Gazi, Orta Asya'dan Endülüs coğrafyasına kadar geniş bir coğrafyada yaygın bir şöhret ve kültür sahibi haline gelmiştir.

Battal Gazi ocağının tarihsel anlamda Anadolu'da teşekkül etmiş ilk Alevî ocaklardan biri olduğu söylenebilir. Ocak merkezi, Eskişehir'in Seyitgazi ilçesinde Seyyid Battal Gazi'ye ait olan büyük bir tekke ile türbedir. Yüzyıllar boyunca önemli ve etkin bir inanç/kültür merkezi olan türbe, günümüzde özellikle Alevî/Bektaşî kültürü açısından önemini korumakta olup sadece Alevî çevreler için değil, Sünnî çevreler için de saygı duyulan bir mekan olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden Battal Gazi türbesine sık sık değişik yörelerden ziyaretçiler gelmekte ve burada adak kurbanı pratiği tüm canlılığı ile

⁴¹ Ayrıca geniş bilgi için bk. Köprülü, 1981: 225-226; Hasluck, 2000: 53, 77-78; Şakir, 2008: 7-318; Demir ve Erdem, 2006: 61-65; Saltık, 2004: 149-153; Faroqi, 1981: 90-122; Küçükcan, 2005: 162-163; Öz, 2000: 189-198; Ocak, 1992: 204.

sürmektedir. Bu şekilde türbe, manevi ve kültürel değerlerimizin korunması ve geliştirilmesinde önemli bir sosyal dayanışma işlevi de görmektedir.

Amasya bölgesinde Merzifon ilçesinde Tekke mahallesi ile yine aynı ilçenin Gümüştepe ve Balgöze köyleri ile Gümüşhacıköy'ün Korkut köyünde bu ocaktan gelen dedeler ile talipleri birlikte yaşamaktadır (Yaman, 2006: 102). Amasya dışında yine Eskişehir'in Seyitgazi ilçesinde ocak mensupları yaşamaktadır.

8) İmam Rıza Ocağı'na Bağlı Olanlar (İmam Rızalılar)

Alevî ocakları içerisinde hiyerarşik konumu tam olarak bilinmeyen ocaklardan biri olan İmam Rıza ocağının tespit edilebilen dört önemli merkezi bulunmaktadır. Biri, Malatya'daki dedelerin bulunduğu Pötürge ilçesi Gündeğer (Üyükuşağı) köyü; diğeri Sivas'ın Kangal ilçesinin Küleklî köyü ile Sivas'ın Çetinkaya ilçesi Hıdo köyü; sonuncusu ise, Elazığ merkeze bağlı Şabanlı köyüdür (Yaman, 2006: 116). Ocak dedelerinin soyunun on iki imamların sekizincisi olan Ali Rıza (203/818)'dan geldiğine inanıldığından dolayı ocak, geleneksel olarak ismini İmam Ali Rıza'dan alır.

Amasya bölgesinde merkeze bağlı Yassıçal beldesinin bir bölümü ile Göynücek ilçesinin Çulpara köyü, İmam Rıza ocağı'nın talip köyleridir⁴². İmam Rızalıların Amasya dışında başta Malatya, Tunceli, Elazığ, Kars, Erzurum ve Erzincan gibi Doğu Anadolu illeri ile Sivas, Yozgat, Çorum ve Tokat gibi Orta Anadolu coğrafyasında yayılmış oldukları görülmektedir (Yaman, 2006: 116; Aksüt, 2009: 296; Saltık, 2009: 173-174).

Sonuç

Geleneksel Alevîlik'te her talibin rehber eşliğinde pirin huzuruna gelerek ikrar/el alması, aldığı bu ikrarı "el ele, el Hakk'a" anlayışıyla her sene yenilemesi ve hayatı boyunca düşkün sayılabilecek hareketlerden uzak durması oldukça önemlidir. Bu yüzden kişinin yaşamında yol ve erkâna bağlılık, hayat boyu sürmesi gereken önemli bir durumdur. Bu görgü ve sorgu süreci talibin bağlı bulunduğu ocağın dedeleri tarafından yapılmaktadır. Aynı şekilde dedeler de bağlı oldukları müşid ocağı dedeleri tarafından görülüp sorulmaktadır. Anadolu'daki Alevî çevreler, kendi içerisinde geliştirmiş oldukları bu hiyerarşik sistemle varlıklarını yüzyıllardır devam ettirip üyelerini bu şekilde yol ve erkâna bağlılıkla denetlemektedirler. Görüldüğü gibi, bu sistem içinde ocak yapılanmasının oldukça önemli bir yeri vardır. Bu durumun Cumhuriyet'in kurulması ile başlayan şehirleşme süreci ile birlikte değiştiği, dedelik, musahiplik ve düşkünlük gibi önemli geleneksel kurumların zayıfladığı görülmekle birlikte ocak yapılanması, önem ve etkinliğini özellikle kırsal kesimlerde hâlâ sürdürmektedir.

⁴² Hasan Mısırlı, Göynücek, Çulpara, Dede.

Amasya yöresinin sahip olduğu canlılık ve zenginliğin bir parçası olan Alevî/Bektaşî çevrelerin her bölgede olduğu gibi, bu bölgede de belli ocaklar halinde yapılandığı ve varlıklarını sürdürdüğü görülmektedir. Hacı Bektaş ocağı başta olmak üzere bu bölgede Keçeci Baba, Erdebil, Ağu içen, Hubyar Sultan, Pîrî Baba, Battal Gazi ve İmam Rıza gibi geleneksel anlamda büyük ve önemli ocakların varlığı göze çarpmaktadır. Yine bölgede göze çarpan bir diğer husus, Bektaşîliğin çok yaygın oluşu ve Alevîlikle Bektaşîliğin iç içe geçmiş ve adeta birbirine karışmış durumda olmasıdır. Öyle ki bazı köylerde hem dedeler hem de babalar bir arada yaşamakta ve birlikte erkân yürütmektedirler. Bölgede var olan ocaklar içerisinde Pîrî Baba ve Ali Bircivan gibi ocak merkezleri Amasya'da bulunanlar olduğu gibi, ocak merkezleri dışarıda olanlar da vardır. Ocak merkezi dışarıda bulunanlar arasında en yaygın olanları, Hacı Bektaş Velî, Keçeci Baba ve Hubyar Sultan ocaklarıdır. Ağu içen ile İmam Rıza ocağı taliplerinin ise, bölgeye diğer illerden gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır.

Kaynakça

A. Yazılı Kaynaklar

Aksüt, Hamza (2009). *Aleviler*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

Aksüt, Hamza (2004a). Şeyh İbrahim Ocağı'nın Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, XXX, s. 139-162.

Aksüt, Hamza (2004b). Ali Seydî ve Seyit Ali Ocakları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, XXXI, s. 89-101.

Aktaş, Ali İhsan-Sabri Yücel (1991). *Anadolu'da Bir Duru Kaynak Aşık Kul Fakir*. İstanbul: Anadolu Matbaası.

Aşkun, Vehbi Cem (1947). *Piri Baba*. Sivas: Kâmil Basımevi.

Atalay, Adil Ali (2013). *Ağuiçenliler Ocağı*. İstanbul: Can Yayınları.

Avcı, Ali Haydar (2008). Pir Sultan Ocağı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, XLVI, s. 82-94.

Birdoğan, Nejat (1995). *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları*. İstanbul: Mozaik Yayınları.

Böcekçi, Turan (2002). *Amasya Evliyalari*. Amasya: Lazer Ofset Matbaası.

Çıplak, M. Şakir (2001). *Osmançık'ta Erenler Durağı Koyun Baba*. İstanbul: Horasan Yay.

Demir, Necati-M. Dursun Erdem (2006). *Battal-Nâme (Eski Türkiye Türkçesi)*. İstanbul: Hece Yayınları.

Doğanay, Eraslan (2000). *Anadolu'da Yaşayan Dergâhlar*. İstanbul: Can Yayınları.

Doğanbaş, Muzaffer (2015). *Koyun Baba Velâyetnamesi*. İstanbul: Dörtkapı Yayınları.

Doğanbaş, Muzaffer (2001). Amasya Yöresi Alevî Ziyaretgâhları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, XVII, s. 105-113.

Erdentuğ, Nermin (1971). *Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniv. Eğitim Fakültesi Yayınları.

Ergun, Sadettin Nüzhet (1930). *Bektaşî Şairleri*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Ersal, Mehmet (2016). *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi -Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.

Evliya Çelebi (1975). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Sad. Tefik Temel Kuran, Necati Aktaş). İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Faroqhi, Suraiya (2003). *Anadolu'da Bektaşilik*. (Çev. Nasuh Barın). İstanbul: Simurg Yay.

Faroqhi, Suraiya (2001). Osmanlı İmparatorluğunda Bir Kent Ereninin Hayat Hikayesi: Merzifonlu Pîrî Baba. (Çev. Harun Yıldız). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, XVIII, s. 119-140.

Faroqhi, Suraiya (1981). Seyyid Gazi revisited: The Foundations as Seen Through Sixteenth and Seventeenth Century Documents. *Turcica*, XIII, s. 90-122.

Gölpınarlı, Abdülbâkî (1995). *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Gülten, Sadullah (2010). Üryan Hızır Menakıbnamesi. *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, III, s. 84-103.

Günay, Umay (1997). Pir Sultan Abdal Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Turkish Studies*, XXI, s. 126-133.

İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasan (1965). *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut.

İnan, Abdülkadir (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Karaman, Fikri (2004). Hubyar Sultan. *Alevilik* (Haz. İsmail Engin, Havva Engin). İstanbul: Kitap Yayınları. s. 219-229.

Kenanoğlu, Ali (2002). Anadolu İnanç Önderlerinden Hubyar Sultan. *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi*, (23-28 Ekim 2001). Ankara: Tüksev Yayınları.

Kenanoğlu, Ali -İsmail Onarlı (2002). Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Toplulukları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, XXIII, s. 27-111.

Keskin, Y. Mustafa (2004). *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*. Ankara: İlâhiyât Yayınları.

Kılıç, Filiz (2008). *Alevîlik ve Bektaşîlikte Yedi Ulu Ozan*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.

Köprülü, M. Fuad (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başk. Yayınları.

Köprülü, M. Fuad (1338/1922). Anadolu'da İslamiyet. *DEFM.*, II/4-5-6, s. 35-129.

Köprülü, M. Fuad (1928). Bir Kızılbaş Şairi: Pir Sultan Abdal. *Hayat Mecmuası*, III/64, s. 223-224.

Küçükcan, İlyas (2005). Kültürel Geleneğimizde Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, XXXVI, s. 159-187.

Maden, Fahri, "Keçeci Baba Ocağı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 71, (Güz 2014), (ss. 147-169).

Mélikoff, Irène (1998). *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. (Çev. Turan Alptekin). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Noyan, Bedri (1998). *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*. Ankara: Ardıç Yayınları.

Ocak, A. Yaşar (1983). *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Ocak, A. Yaşar (2011). *Ortaçağ Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci (Kolonizatör) Derviş Yahut Vefâiyye ve Yeseviyye Gerçeği: Dede Garkın & Emirci Sultan*, Ankara: Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları.

Ocak, A. Yaşar (2006). Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâiyye) (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım). *Bulleten*, LXX/257, s. 119-186.

Ocak, A. Yaşar (1994). Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. X. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 347-348.

Ocak, A. Yaşar (1992). Battal Gazi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. V. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 204-205.

- Ocak, A. Yaşar (1992). Battalnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. V. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 206-208.
- Onarlı, İsmail (2001). Ali Pir Civan Ocağı. *Yol Dergisi*, XIII, s. 60-65.
- Onarlı, İsmail (1997). Piri Baba Tekkesi I. *Cem Dergisi*, 71, s. 18-21.
- Öz, Baki (2000). Seyyid Battal Gazi ve Seyyit Gazi Tekkesinin Türk İslam İnanç Kültür Tarihindeki Yeri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, XIV, s. 189-198.
- Özaydın, Abdülkerim (1993). Dânişmend Gazi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. III. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 467-469.
- Pehlivan, Muhsin (2002). Anadolu'da Gizli Kalmış Gerçek Bir Er (Bektaş Ahi Babası) Ahi Mahmut Veli Keçeci Baba. *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi*, Ankara: Tüksev Yayınları.
- Saltık, Veli (2004). *İz Birakan Erenler ve Alevi Ocakları*. Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.
- Sarıçoban, Mehmet (2010). *Kabağacın Gölgesindeki Köyümüz Hırka Köyü*. İstanbul: Can Yay.
- Savaş, Saim (2004). Efsanelerin Gölgesinde Tarihi Bir Sima: Koyun Baba. *Alevilik*. (Haz. İsmail Engin, Havva Engin). İstanbul: Kitap Yayınları. s. 199-217.
- Şahin, Haşim (2014). Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâiyye Tarikatı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 70, s. 39-54.
- Şahin, Haşim (2012). Vefâiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 600-602.
- Şahin, Haşim (2007). Pîrî Baba. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 279-280.
- Şahin, Haşim (2003). Koyun Baba. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 26. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 229-230.
- Şamluoğlu Hoca İbrahim (Trz). *Pîrî Baba Velâyetnamesi*. (haz. Muzaffer Doğanbaş). Samsun: Erol Ofset.
- Taşgın, Ahmet (2013). *Türkmen Aleviler*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Taşgın, Ahmet (2017). *Koyun Baba ve Menakıbı*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan (1995). *Alevi Bektaş Kimliği*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ulu, Emin (1997). Keçeci Baba Ahi Mahmut Veli. *Tokat Kültür Araştırma Dergisi*, X, s. 20-22.

Üçer, Cenksu (2005). *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Ünsal, Mustafa (1998). *Taşabat Erenleri*. Taşova.

Vâsıtî, Şihâbuddin Ahmed (2006). *Tâcu'l-Ârifin es-Seyyid Ebu'l-Vefa Menakıbnâmesi*. (Haz. Dursun Gümüšoğlu). İstanbul: Can Yayınları.

Yaman, Ali (2006). *Kızılbaş Alevi Ocakları*. Ankara: Elips Yayınları.

Yaman, Ali (2005). Hoca Ahmet Yesevi ile Bağlantılı ve Literatürde Az Bilinen Alevi Bektaşî Erenleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, XXXV, s. 145-159.

Yaman, Ali (1998). Kızılbaş Alevilerinin Düşkün Ocağı Hıdır Abdal Sultan ve Ocak Köyü. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, VIII, s. 27-34.

Yıkılmış, Meral Salman (2014). *Hacı Bektaş Velî'nin Evlatları "Yol"un Mürşitleri: Ulusoy Ailesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldız, Harun (2004). Alevilerde Dedelik Kurumu. *Alevilik*. (Haz. İsmail Engin, Havva Engin). İstanbul: Kitap Yayınları. s. 321-338.

Yıldız, Harun (2013). Gelenek ve Değişim Ekseninde Samsun Yöresi Alevîleri. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, VI, s. 1-16.

Yıldız, Harun (2011). Amasya Yöresi Örneğinde Alevî/Bektaşî Kültüründe İnanç Merkezleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 16, s. 471-480.

Yıldız, Harun (2012). Şah İbrahim Velî Ocağı'nın Amasya Yöresindeki İzdüşümleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 63, s. 127-138.

Yılmaz, Orhan (2009). *Sıraçlar (Anşabacı ve Hubyarlar) Beydili Alevî Türkmenleri*. Ankara: Veni Vidi Vici Yayınları.

Yücel, Sabri (2003). *Keçeci Ahi Baba ve Zaviyesinde Yetişen Ünlü Kişiler*. İstanbul: Can Yayınları.

B. Sözlü Kaynaklar

Abdullah Çelebi, Amasya Merkez, Uygur, Aşık, İlkokul.

Ahmet Başer, Merzifon, Hırka, Dede, İlkokul.

Ali İhsan Aktaş, Gümüşhacıköy, Merkez, İlkokul.

Cafer Orak, Amasya, Yassıçal, Dede, İlkokul.

Çelebi Eken, Göynücek, Tencirli, Dede, İlkokul.

Hasan Arslan, Gümüşhacıköy, Sarayözü, Dede, İlkokul.

Hasan Mısırlı, Göynücek, Çulpara, Dede, İlkokul.

- Hasan Özabdall, Gümüşhacıköy, Doluca, Aşık, İlkokul.
Haydar Altun, Gümüşhacıköy, Sarayözü, Dede, İlkokul.
İsmail Özkan, Amasya, Damudere, Aşık, İlkokul.
İsmet Erbaş, Göynücek, Çulpara, Ortaokul.
Mehmet Ocak, Merzifon Hırka, Dede, İlkokul.
Muzaffer Doğanbaş, Göynücek, Çulpara, Üniversite.
Rıza Yakıştıran, Selanik kökenli, Baba, İlkokul.
Sadık Öztürk, Merzifon, Kayadüzü, Aşık, İlkokul.
Süleyman Er, Amasya, Uygur, Dede, İlkokul.
Veli Karaman, Gümüşhacıköy, Güllüce, Dede, İlkokul.
Veysel Keçecigil, Gümüşhacıköy, Merkez, Dede, İlkokul.